De Molenvriend

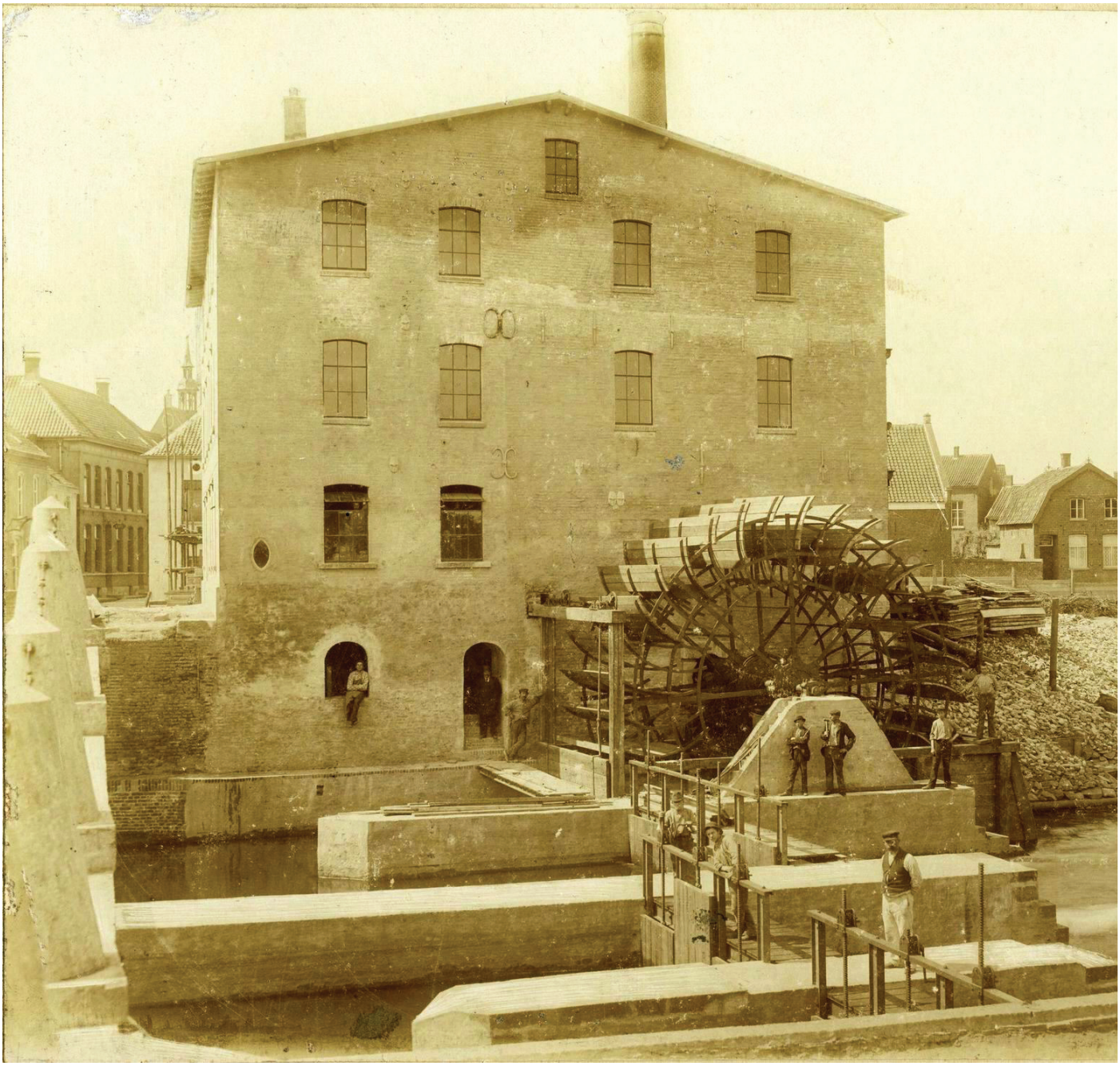

nr. 103

Molenvrienden Land van Cuijk

VERENIGING MOLENVRIENDEN LAND VAN CUIJK

Molenvereniging in het Land van Cuijk en omstreken
www.molenvrienden.nl

BESTUUR

VOORZITTER	Harm van Es	Floralaan 50
	Tel. 0485-578613	5831 TA BOXMEER
SECRETARIS	Walter Cornelissen	Park 8
	Tel. 06-25525737	5446 PH WANROIJ
	E-mail: secretaris@molenvrienden.nl	
PENNINGMEESTER	Jan van Riet	Pelgang 1
	Tel. 0485-383551	5841 BJ OPLOO
BESTUURSLEDEN	Martijn van de Hulsbeek	Jan de Kosterhof 10
	Tel. 06-41156032	5845 HD Sint Anthonis
	Mari Goossens	D. Boutsstraat 25
	Tel. 0485-573815	5831 VN BOXMEER

IBAN: NL03RABO0168981858 *onder vermelding adres penningmeester*

MOLENARCHIEF LAND VAN CUIJK *Het regionale molenarchief is ondergebracht in molen "De Vooruitgang" te Oeffelt. Inlichtingen bij John Houben.*

Het werk van de vereniging Molenvrienden Land van Cuijk wordt mede mogelijk gemaakt door:

Beijk Molenbouw bv, Afferden (L)
drukkervanderegio.nl, Boxmeer
Van Haren Installaties bv, Cuijk
Forfarmers, Lochem
Elektro Technisch Buro Nabuurs bv, Boxmeer
Bol Adviseurs, Boxmeer
J. van Haren Diervoeders b.v. Gassel
Havens Diervoeders, Maashees
Molensteenmakerij Hans Titulaer, Plasmolen
Nabuurs Transport bv, Haps

Colofon

DE MOLENVRIEND 103, jaargang 34, nummer 4, december 2018
Lijfblad van de vereniging Molenvrienden Land van Cuijk, opgericht 18 januari 1985.
De Molenvriend wordt gratis toegezonden aan de leden van de vereniging. De contributie hiervoor is minimaal € 15,--. Aanmelden als lid kan bij de secretaris of via de website www.molenvrienden.nl. De Molenvriend is een advertentiemedium. Prijs losse nummers € 1,50.

ISSN 1384 8526

REDACTIE	*Mari Goossens*	*Aart Mul*
	Frans Rademakers	*Marko Sturm*
	Paul Verheijen	
REDACTIEADRES	*De Jasmijn 4*	*5831 SL BOXMEER*
	e-mail: aart.mul@planet.nl	
	De Erica 2	*5831 RX BOXMEER*
	e-mail: j.m.sturm@alumnus.utwente.nl	
VERDER WERKTE(N) MEE	*Frans-Ludwig van der Grinten, Rose-Marie Kaanen, Peter Pouwels*	
ILLUSTRATIES	*Rose-Marie Kaanen, Aart Mul, Peter Pouwels, Marko Sturm*	

VOORPAGINA *Archieffoto van de Genneper watermolen uit 1899. Deze plek aan de Niers was belangrijk voor de ontwikkeling van de papierindustrie. (foto met dank aan gem. Gennep, H. Kaak, P. Pouwels)*

In dit nummer

pagina 2	**Colofon**
pagina 3	**In dit nummer**
	Van de redactie
pagina 4	**Mededelingen van het bestuur en agenda**
pagina 5	**Ontwikkeling van papiervervaardiging**
	eerste deel van een drieluik over de geschiedenis van papierfabricage in onze regio
	door: Peter Pouwels
pagina 10	**Papiermolen op de Niers in Gennep**
	tweede deel: hoe de papierfabricage naar Gennep kwam
	door: Peter Pouwels
pagina 14	**De papiermakers van de Plasmolen**
	derde deel van het drieluik
	door: Peter Pouwels
pagina 16	**Verslag molenexcursie**
	door: Aart Mul
pagina 18	**Grijskruid of Molenkruid**
	door: Peter Pouwels
pagina 19	**Waterschapsverkiezingen**
	door: Rose-Marie Kaanen
pagina 21	**Brabants-Vlaamse dag**
	door: Aart Mul
pagina 22	**Brandveiligheid in molens**
	door: Aart Mul
pagina 23	**Van molenaar tot hotelhouder Plasmolen**
	door: Frans-Ludwig van der Grinten
pagina 25	**Der Frohnauer Hammer**
	door: Marko Sturm
pagina 26	**Lezing Herman Kaptein**
	door: Aart Mul
pagina 27	**David Rosenkrantz bij molen Nederasselt?**
	n.a.v. een artikel van R. Peters in de Gelderlander
pagina 28	**Molens in de regio**
pagina 33	**Weerspreuken**

Van de redactie

Bij het afronden van de laatste Molenvriend van 2018 is het nieuwe jaar 2019 al begonnen. De redactie wenst alle lezers daarom om te beginnen een gelukkig nieuwjaar. Dit nummer is dubbeldik vanwege een speciale serie artikelen over de geschiedenis van de papierproductie. De Bovenste Plasmolen en het gebouw van de vroegere Genneper watermolen zijn de meest tastbare herinneringen aan papierfabricage in onze regio. De serie artikelen van Peter Pouwels vertelt waarom juist op deze plek papiermolens gebouwd werden.

Verder leest u in dit nummer de actuele ontwikkelingen rond onze molens en verslagen van recente excursies en bijeenkomsten.
We rekenen in 2019 ook weer op uw bijdragen!

de redactie

Mededelingen van het bestuur

Als bestuurslid heb je natuurlijk iets met molens en je wilt dit graag ook in een breder verband, onze molenvereniging, uitdragen. Een vereniging kan niet draaien zonder bestuur. Walter, onze secretaris heeft al geruime tijd aangegeven dat hij wil stoppen. Walter kan terugzien op een jarenlange inzet voor onze vereniging. Er wordt naarstig gezocht naar een opvolger, wie durft?

Een aantal van "onze" molens vallen voor het beheer onder een plaatselijke of gemeentelijke stichting. Het was voor mij ook wel eens leuk te ervaren hoe in de gemeente Gennep de zaken lopen. We waren met familie uit Australië op bezoek bij molen De Reus. We kregen daar een prima uitleg en hebben de molen van onder tot boven kunnen bekijken. Ook de organisatie rond de molens van Gennep werd besproken. Niet voor niets heeft deze molenstichting een mooie onderscheiding in de wacht gesleept.

Helaas ben ik voor de molenaarsvergadering van 22 november verhinderd. Het onderwerp brandpreventie is natuurlijk heel belangrijk en van levensbelang voor onze monumenten. Ik mag aannemen dat elders in dit blad hieraan aandacht wordt gegeven.
Tijdens de finaleavond van de Rabo Clubkas Campagne heeft onze vereniging € 226,08 binnengehaald. Alle stemmers bedankt.

De werkgroep rond de regionale Molendag, Tweede Paasdag 2019 gaat alweer aan de slag. Deze keer zijn de molens aan de Limburgse kant van de Maas aan de beurt.
Er zijn nog meer dan voldoende molenboekjes in voorraad. Met de verkoop van deze boekjes ondersteunt u tevens de vereniging. Bestellen via onze website of kopen bij de molens.

Bij sommige molenaars begint het alweer te kriebelen om de molen met de feestdagen te versieren met lichtjes en nog meer lichtjes.
Wij van het bestuur wensen jullie allemaal fijne feestdagen en een heel goed 2019. En denkt u vooral bij het nemen van goede voornemens eens aan de openstaande vacature voor secretaris van uw clubje.

Tot ziens op de **jaarvergadering op 6 februari 2019**.
Leden van Molenvrienden Land van Cuijk e.o. ontvangen daarvoor nog een persoonlijke uitnodiging.
Jan de Kleinen zal ons iets gaan vertellen over: "De verdwenen molens van St. Anthonis".
Plaats en tijd:
Gemeenschapshuis "De Jachthoorn"
Wethouder Lemmenstraat 13
SINT HUBERT
Aanvang: **20.00 uur**

Jan van Riet

Agenda

Woensdag 6 februari 2019:
Jaarvergadering vereniging Molenvrienden Land van Cuijk e.o., De Jachthoorn, St Hubert
Maandag 22 april 2019:
Regionale Molendag – Noord-Limburg
Zaterdag en evt. zondag 11 en 12 mei 2019:
Nationale Molendag(en) 2019

Bij overname van artikelen en/of foto's, auteur en eventuele bron(nen) vermelden. Tevens hiervan melding maken bij de uitgeefster of redactie van dit blad.

De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden artikelen niet, danwel ingekort te plaatsen en stelt zich niet aansprakelijk voor eventueel gemaakte fouten of anderszins ontstane ongemakken.

Ontwikkeling van papiervervaardiging

De betekenis van papier
Papier is in ons leven van vandaag de dag, nog steeds van onschatbaar belang. Het is de drager van gedachten en kennis, bevorderaar van commercie; dient als drager van 's werelds grootste kunstschatten. Vreemd genoeg is er weinig geschreven over de oorsprong en ontwikkeling van papier die veel verder terug gaat, als men in eerste instantie misschien zou vermoeden. Papier maken is 2000 jaar geleden begonnen als een aanvankelijk experimenteel en later artistiek ambacht. Maar dit heeft zich in veel kleine stapjes ontwikkeld tot een zéér moderne, uiterst gemechaniseerde en geautomatiseerde tak van industrie. Watermolens en de windmolens hebben daarin een belangrijke rol gespeeld.

Papier staat ons in het dagelijkse leven zo veelvuldig ten dienste, dat het moeilijk is om ons een wereld in te denken zonder de zegeningen ervan. Overal worden we geconfronteerd met boeken, tijdschriften, kranten en aanplakbiljetten. Het grootste deel van onze kennis van het verleden komt op papier tot ons. Het grootste deel van onze actuele informatie wordt nog steeds op papier gedrukt. En wat we nu doen, zeggen en denken zal wellicht voor de toekomst worden overgedragen op papier. Het is moeilijk te bevatten dat er vroeger niet zulk materiaal bestond. Als we nagaan welke uiteenlopende materialen in gebruik waren voordat het papier zijn intrede deed (zie kadertekst "Dragers van schrift en tekens), beseffen we dat de moderne beschaving zelfs niet voor korte tijd 'zonder' zou kunnen.

Dragers van schrift en tekens

Orakelbeenderen
Orakelbeenderen dateren uit de 16e eeuw v. Chr. Geleerden ontdekten dat de tekens op deze beenderen primitieve vormen van vroeg schrift waren, waarin de gebeurtenissen uit die tijd werden opgetekend. De inscripties omvatten aantekeningen over vragen die aan de goden of goddelijke voorouders werden gesteld. In geval van ziekte of voordat ze zich ten strijde begaven of offers brachten, stelden de Chinezen de schelpen of beenderen bloot aan extreme hitte van het vuur. De barsten die tijdens het afkoelen ontstonden werden door de wijze mannen geïnterpreteerd. Op de schelpen werden de redenen voor het zoeken van leiding opgetekend en de goddelijke instructies zoals ze werden uitgelegd. Dit waren waardevolle verslagen die zorgvuldig werden bewaard en hedendaagse wetenschappers veel informatie verschaften omtrent vroegere leefwijzen van de Chinezen.

Steen
Steen was naar alle waarschijnlijkheid het eerste materiaal waarin in andere delen van de wereld afbeeldingen en later tekens en letters werden gegraveerd. Door dit expressiemiddel zijn enorm veel historische verslagen toegankelijk voor de huidige wereld. Met scherpe graveergereedschappen sneden de Egyptenaren hiërogliefen in de stenen monumenten die we obelisken noemen, vierkante zuilen die uitlopen in een piramidevormige spits. Een dergelijke obelisk staat nu bijvoorbeeld op de Place de la Concorde in Parijs.

Kleiblokken en tabletten
De Chaldeeën uit het oude Babylonië drukten met benen graveergerei lettertekens in kleiblokken of tabletten van verschillend formaat. Vanwege de wigvormige afdrukken in de klei wordt dit schrift spijkerschrift genoemd. Vervolgens werden de kleitabletten gebakken tot ze hard waren. Deze tabletten werden van de ene persoon doorgegeven aan de ander, net zoals vandaag de dag brieven en verslagen op papier worden uitge-

Geschreven taal is een essentiële voorwaarde voor de ontwikkeling van de communicatie. Voordat er geschreven taal bestond, was er alleen gesproken taal. Primitieve volken gaven hun kennis mondeling door. Daarbij waren ze van hun geheugen afhankelijk voor het nauwkeurig optekenen van mythen, gebeurtenissen en verhalen. In veel landen, o.a. in China, werd de methode van het knopen gebruikt. Bepaalde knopen - groot of klein, enkel of meervoudig, los of strak, in diverse kleuren - duiden bepaalde dingen aan. Uiteindelijk ontstonden geschreven symbolen als communicatiemiddel. Een andere manier waarop primitieve volken zich uitdrukken, waren tekeningen en pictogrammen. Vooral Chinees schrift was een product bestaande uit beeldschrifttekens waaruit de geschreven Chinese taal ontstond. In China had het oudste schrift geen vaststaande vorm. Het werd uitgevoerd op schildpadhuid, zoogdierenhuiden, beenderen en later op brons, steen, bamboe, hout, zijde en tenslotte papier. De uitvinding van papier maakte het boek mogelijk. Het was de ondergrond waarop de mens zijn religieuze beelden zou creëren door middel van de kunstenaar.

Ts'ai Lun

Omstreeks 105 na Christus, ten tijde van de Oosterlijke Han-dynastie, deelde de Chinese hofdignitaris Ts'ai Lun zijn keizer Hoti in een rapport mee, dat hij erin geslaagd was uit een brei van hennep, uitgeplozen touw, fijngewreven bast van moerbeiboom en water, een materiaal te maken dat geschikt was om op te schrijven. Ts'ai Lun vervaardigde dit materiaal door met een bamboe zeef uit de pap die hij gemaakt had een dun laagje te scheppen en dat op een vlakke steen te laten drogen. Hij maakte zodoende handgeschept papier volgens een procedé, dat in essentie nu nog steeds wordt toegepast. (*Bron: Papieren geheugen, Dr. P. Schneiders)*

De verbreiding van papiervervaardiging

De kunst van het papiermaken werd door de Chinezen fanatiek bewaakt. Pas in 600 na Chr. bereikte de papiervervaardiging Korea en ongeveer vijftien jaar later Japan. De Arabieren leerden het papier kennen toen zij in het jaar 750 een paar Chinese papiermakers gevangen hadden genomen. De verspreiding van de papierfabricage in het Arabische rijk volgde de oude karavaanroutes: in 793 werd lompenpapier in Bagdad gemaakt, rond 900 in Cairo, Egypte en van daaruit naar Marokko. Via de Arabieren bereikte het uit lompen vervaardigd papier Europa. Benamingen als "riem", een oude maat voor een hoeveelheid papier zijn van oorspronkelijk Arabische maten. Sicilië en Spanje waren christelijke gebieden waar intensief contact was met de Arabische wereld, zo kwam het dat daar de eerste kennismaking gemaakt werd met het nieuwe materiaal. Betrouwbare berichten uit 1056 vermelden het bestaan van een papiermolen in Jativa, nabij Valencia en het gebruik van papier omstreeks 1110 op Sicilië. Veertig jaar later werd

wisseld. Assoerbanipal, de Assyrische vorst en generaal uit de 17e eeuw v. Chr. Legde een grote bibliotheek aan van kleitabletten en zette wetenschapslieden aan tot het verzamelen van literaire, historische, religieuze en wetenschappelijke werken en het maken van vertalingen en uitgaven van waardevolle filosofieën.

Metalen

Het gebruik van metalen zoals koper, brons en lood was bij de oude beschavingen niet onbekend. In de bijbel wordt verwezen naar het gebruik van lood voor permanente geschriften. Voor het vastleggen van verdragen, wetten en bondgenootschappen werden andere metalen gebruikt. De Romeinen gebruikten brons om hun gedenkschriften vast te leggen en op het slagveld graveerden de Romeinse soldaten hun testament in hun metalen schild of in de schede van hun zwaard. Omdat ze een geliefd bezit waren, werden bronzen voorwerpen in het begin gegraveerd met namen of andere symbolen die eigendomsrechten aangaven. Later werden dat geschriften die herinnerden aan een gebeurtenis, de reden voor het maken van de bronzen objecten verklaarden, het gebruik ervan of de namen van hun makers vastlegden.

Hout

Voor de tijd van Homerus (9e eeuw v. Chr.) werden grote, uit stukken hout samengestelde boeken gebruikt. Het voornaamste materiaal kwam van buxus en muskuscitroenboom. Elk stuk hout werd gewoonlijk bedekt met een dunne laag was, krijt of gips en de letters of tekens werden met een metalen of benen stift in die deklaag gekrast. Met behulp van deze techniek was het mogelijk dingen uit te wissen door de houten tafeltjes opnieuw van zo'n laag te voorzien. De losse tafeltjes werden met leren veters bij elkaar gebonden en zo samengesteld tot een boek, een zogenaamde codex. Deze bleven tot de 14e eeuw na Chr. in gebruik. In het Verre Oosten werden karakters in repen gedroogde bamboe gegrift en die werden samengebonden tot een

papier in Genua gebruikt, maar het was nog een uiterst exclusief product. Petrus Venerabilis, die als abt van het klooster Cluny in Bourgondië omstreeks 1120 een pelgrimstocht naar Sint Jacobus de Compostela in Noord Spanje maakte, berichte in zijn reisverslag uitvoerig over de nieuwe schriftdrager. Het was zijn eerste kennismaking met materiaal dat wel sneller inscheurde dan perkament, dat door de vezelstructuur het verwijderen van een tekst moeilijker maakte, dat gevoeliger was voor vocht dan perkament en zich veel minder leende voor fraaie verluchting, maar tegenover al die nadelen één reusachtig, doorslaggevend voordeel zou bieden: de lagere prijs.

Italië

De papierfabricage in christelijk Europa begint omstreeks 1260 in het op de Arabieren heroverde Aragon. Korte tijd later gaat Italië meedoen: in de stad Fabriano, waar nu nog steeds papier wordt vervaardigd, wordt in 1276 de eerste papiermolen gesignaleerd. De papiermolens in Fabriano bleven de belangrijkste en maakten een opvallend fijne kwaliteit met dierlijk lijm gelijmd lompenpapier. Deze papiersoort was bij de schrijvers uit die tijd zeer geliefd. Het oppervlak was glad en uitstekend geschikt om op te tekenen en te schrijven. Het gebruik van dierlijke lijm leidde tot een grotere acceptatie van papier als vervangingsmiddel voor dierenhuiden (perkament, velijn) en de

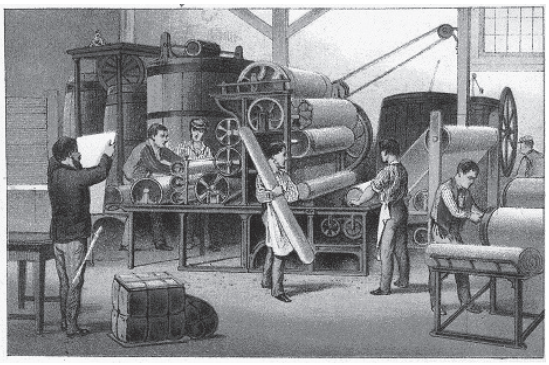

Handgeschepte papierproductie rond 1800 (links) en machinale papierproductie rond 1870 (rechts).
Bron: https://www.dbnl.org/tekst/lint011gesc02_01/lint011gesc02_01_0011.php

bundel. Zo'n object was moeilijk te hanteren en op te bergen. Elke keer als een boek moest worden gebruikt, moest het touw los en weer vast gemaakt worden. De oude Chinezen nummerden de repen niet en als er een touw knapte en de bamboerepen door elkaar raakten was het een warboel, omdat ze vaak niet meer in de juiste volgorde werden gelegd.

Bladmateriaal

Schrijven op palm of andere soorten bladeren werd vanaf de oudste tijden gedaan in Rome en landen in het nabije Oosten. Van de grote waaierpalmbladeren werden repen van verschillende lengte van ongeveer vijf centimeter breed gesneden. Met een metalen stift werden krassen in het blad gemaakt en deze krassen werden gevuld met een donkere verf die was verkregen uit de koolstof uit as, zodat de letters scherp en duidelijk werden. In elk blad werden twee gaten geprikt en de bladeren werden met touw samengebonden zodat ze een boek vormden. Het woord 'blad' dat nu wordt gebruikt in de betekenis van een deel van een boek, is afgeleid van het gebruik in vroeger tijden van bladeren van verschillende bomen voor het maken van boeken.

Boombast

Overal en altijd is boombast als schrijfmateriaal gebruikt. De oude Latijnen gebruikten de binnenbast, bekend als *liber*. Na verloop van tijd duidde de term *liber* op het boek zelf en daar stammen dus ook woorden als het Frans *livre* (boek) en het Engelse *library* (bibliotheek) van af. De Amerikaanse indianen schreven hun symbolentaal met houten staafjes en vloeibare verf op de gehamerde bast van Noord-Amerikaanse witte berken. De inheemse bevolking van Midden en Zuid Amerika inclusief Mexico hebben bij veel gelegenheden een soort papier gemaakt door de binnenbast van moerbeiachtige bomen te pletten. De geschiedenis vermeldt nergens dat de inheemse bevolking van wat nu de V.S. is ooit papier van enigerlei vorm of soort maakte.

techniek werd snel overgenomen door papiermolens in heel Europa.

Frankrijk en Duitsland
In Frankrijk bestaat een legende dat in 1147 een Franse burger, Jean Montgolfier, tijdens de Tweede Kruistocht gevangen werd genomen en veroordeeld om drie jaar in Damascus in een papiermolen te werken. Daar kon hij het ambacht goed genoeg leren om na zijn terugkeer in Frankrijk zijn eigen papiermolen te stichten. In de loop van de tweehonderd jaar die daarop volgden, maakte de papiermolens in Frankrijk een bloeiperiode door en decennialang voorzagen deze molens de Lage Landen van fijn papier, afgestemd op hun behoeften.
Zeker is dat er in 1348 in Saint Julien bij Troyes al een papiermolen stond. Het is bewezen dat papiermolens in Keulen en Mainz in Duitsland in 1320 papieren goederen produceerden. In het dagboek van de Neurenburger papiermaker Ulmann Stromer komt een goed gedocumenteerde verwijzing voor naar een heuse molen die Stromer in 1390 bouwde en inrichtte. Stromers papiermolen in de buurt van Neurenburg is de eerste papiermolen die is afgebeeld in een boek: Hartmann Schendels *Neurenbergkroniek* van 1493. Parallel aan deze ontwikkeling wordt in België in 1405 in Hoey de eerste papiermolen opgericht. Oost en Noord Europa gaan aan het eind van de vijftiende eeuw hun eigen papier maken: Polen in 1494, Oostenrijk 1498, Bohemen 1499.

Dit is de verspreiding van de papier*makerij.* Dat is dus iets anders dan de toename en de verspreiding van het papier*gebruik*. Die is niet zo vlot verlopen als men wellicht zou denken. Pas vanaf de veertiende eeuw begon het papier de zegetocht ten koste van het superieur geachte perkament, zij het dat voor belangrijke documenten en het betere handschrift het perkament nog steeds de voorkeur had. Een rem op het gebruik van papier zou geweest kunnen zijn dat

Perkament
Perkament, een op een vel gelijkend materiaal gemaakt van dierenhuid, neemt in de geschiedenis van de papierevolutie een unieke en zeer geëerbiedigde plaats in. Het doet mooi en antiek aan en wordt geassocieerd met kwaliteit die zijn weerga praktisch niet kent. Perkament is duurzaam en heeft vele honderden jaren lang de tand des tijds en voortdurend gebruik doorstaan. Perkament is vanaf het oude Griekenland tot de middeleeuwen de drager geweest van waardevolle verslagen en veel oude perkamenten leggen vandaag nog getuigenis af van dit uitzonderlijk bruikbare materiaal. Het woord 'perkament' is afgeleid van Pergamum, een oude stad in Mysië in Klein Azië. Geleerden nemen aan dat perkament mogelijk al rond 1500 voor Chr. In gebruik was. Het werd echter tot veel later, hoogstwaarschijnlijk rond 200 voor Chr., niet als gangbare schrijfondergrond beschouwd. De huid van dieren is moeilijk te prepareren zodat er problemen ontstaan als: zacht versus hard, poreusheid en de wijze waarop de ondergrond de diverse media opneemt. Dierenhuid is taai en bestand tegen veel manipulatie en behandeling door looiershand. Het kan worden gekleurd, gepolijst, gebogen en versierd door bosseleren (gedreven werk in goud of zilver), graveren, ponsen en naaien. Het wordt in het gebruik slechts langzaam oud en behoudt als het gekleurd, geschraapt, gegraveerd of eenvoudig ongebruikt opgeborgen is, een eigen schoonheid. Echt perkament wordt, anders dan leer, gemaakt van de gespleten huid van het schaap. De nerf of wolzijde van de huid wordt verwerkt tot leer dat geschikt is voor het boekbinden. De vleeskant van de huid wordt omgevormd tot perkament van de hoogste kwaliteit.

Velijn
Velijn wordt gemaakt van geiten-, kalfs- of lamshuid waarbij gewoonlijk hele huiden worden gebruikt. Velijn is van perkament te onderscheiden door grein en haarsporen die een iets wat onregelmatig oppervlak laten zien. Perkament ziet er een stuk gelijkmatiger uit en bezit bovenstaande eigenschappen niet. Perkament en velijn moeten geschraapt, met lijm ingewreven en opgespannen worden zodat de huid (het vel) een uniform aanzien krijgt. Daarna wordt het geschuurd met fijne puimsteen waardoor het oppervlak geschikt wordt voor schrift en kalligrafie. Perkament bleef gedurende de renaissance voortdurend in gebruik en men zegt dat voor de vervaardiging van één enkel exemplaar van de Gutenbergbijbel de huiden van driehonderd schapen nodig waren. Perkament en velijn worden dankzij hun fijne karakter heden ten dage nog steeds gevraagd en gebruikt voor diploma's, oorkonden, adelbrieven, etc. Kalligrafen vinden deze materialen bij uitstek geschikt voor de fijne details die een goed vakmanschap karakteriseren. Als het papier niet was uitgevonden zou perkament te duur zijn geweest voor de uitgebreide geschreven communicatie waarvan we ons al vele honderden jaren bedienen.

de Arabische herkomst – ‘heidens’ – aanvankelijk christelijke bedenkingen opriep. Is dat één van de redenen geweest dat de pauselijke kanselarij in Rome nog perkament gebruikte toen die van vorsten reeds op papier was overgeschakeld? Hoe het ook zij, in de betrekkelijk trage verspreiding van de fabricage speelt mee dat de papierhandel van het begin af aan, sterk internationaal gericht was. Het transport kon dankbaar gebruik maken van de grote rivieren. Een kans voor de Nederlandse papierhandel, die vooruitliep op de productie in Nederland. Zie daarvoor de volgende 2 artikelen in deze reeks. Papiermolen Gennep en Bovenste Plasmolen.

Peter Pouwels

Bronnen:
Rond de Grenssteen 38
Zelf papiermaken, Studley Vance
N.V. Papierfabriek Gennep 1936-1986
Papier in Nijmegen, G.C.P. Linssen

Papyrus
De eerste geslaagde poging om een product te fabriceren dat op het huidige papier lijkt, werd voor zover bekend is heel lang geleden gedaan in het oude Egypte. Een tropische waterplant, papyrus, leverde de grondstof. De papyrus is een opmerkelijke fraaie plant waarvan de stengel drie tot zes meter hoog kan worden. De stengels zijn driehoekig in doorsnede en om de voet ervan groeien diverse kortvezelige bladeren. De stengel is glad en loopt naar de grote, tere en schermvormige bloemtros smal toe. De plant groeit overvloedig in de stilstaande ondiepten van meren en rivieren in vele delen van Afrika. Van de dunne laagjes van de papyrus werd papyruspapier gemaakt. Die laagjes werden eraf gehaald met behulp van een lange scherpe pen of puntige mosselschelp en op een tafel met een dunne laag water uitgespreid in het formaat van de vereiste vellen. Dwars over de eerste laag heen werd een tweede gelegd om zo een vel van de vereiste dikte te vormen. Dat werd, na geperst en in de zon gedroogd te zijn, met een schelp of een ander glad hard voorwerp gepolijst. Er konden maximaal tweeëntwintig vellen van een stengel worden gehaald. Van het materiaal het dichtst bij het merg of midden werd het fijnste papier gemaakt. De handel in Egyptisch papier bloeide in de 5^{e} eeuw voor Chr. en zette zich voort tot de derde. Het groeiende gebruik van dierenhuiden en de geografische veranderingen van de Nijl streek droegen bij tot het verdwijnen van papyrus. De teelt werd moeilijk en papyrus verdween snel. Het woord papyrus komt van het Egyptische pa-per-aä, hetgeen betekent “dat wat de farao toebehoort”. Biblios was het Griekse woord voor het binnenste van de papyrusplant en geschriften op vellen papier werden *biblia* genoemd. Er zijn veel andere buigzame schrijf en tekenmaterialen die te vergelijken zijn met papyrus: het amatlbastpapier van de Azteken en Maya’s en het zogenaamde rijstpapier van de Formosa. Rijstpapier, een verkeerde naam overigens, is een dunne schil die spiraalsgewijs van de binnenbast van een op het eiland inheemse boom wordt gesneden en niets te maken heeft met rijst, bijproducten daarvan of echt papier. Het wordt in China voornamelijk gebruikt voor Sumie (zwart-wit schilderkunst) en kalligrafie.

Papier

Papier is een materiaal dat in de vorm van vellen wordt gemaakt van lompen, stro, bast, hout, hennep of ander plantaardig materiaal. Om te worden ingedeeld bij echt papier moeten de dunne vellen zijn gemaakt van vezels, die zijn geweekt en gestampt tot elke afzonderlijke vezel een aparte eenheid is. De vezels worden gemengd met water en door middel van een fijnmazig zeef als een dunne laag uit het water geschept. Het water loopt weg door de fijne openingen die het zeef heeft, waardoor er een vel ineengestrengelde, samengeklonterde vezels op het oppervlak van het zeef achterblijft. Deze dunne laag ineengestrengelde vezels noemen we papier.

Papiermolen op de Niers in Gennep

De papierproductie in de Nederlanden begon in 1428 toen hertog Adolf van Kleef een privilege verleende aan Wilhelm Boye van Nijmegen. Op 30 november 1428 wordt aan Willem Boye toestemming verleend voor het oprichten van een papiermolen aan de Niers te Gennep. Het stadje Gennep en het Genneperhuis maakten van oudsher deel uit van de heerlijkheid Gennep, gelegen aan de Niers tussen de Maas en het Gelderse Goch. Daartoe behoorden ook Heijen, Oeffelt, Ottersum en het Ven. Het einde van Genneps zelfstandige positie onder het oude geslacht van de heren van Gennep, wordt ingeluid met het overleden van Johanna van Gennep, de weduwe van Reinout van Brederode, heer van Gennep (1413). Dan wordt beschikt dat Gennep voortaan het gezamenlijke bezit zal zijn van Johanna's zonen Johan, Walraven en Willem. Deze nieuwe heren gaan enkele maanden later een overeenkomst aan met hun oom Jan I van Loon, de echtgenoot van Johanna's zuster Margaretha van Gennep. Bij die gelegenheid krijgt deze een vierde deel van de heerlijkheid Gennep in zijn bezit. Al in 1415 verwerven Jan van Loon en Margaretha van Gennep, de stichters van het Gennepse kasteel Loonenstein, dan bovendien nog het erfdeel van Willem van Brederode als onderpand. Hierdoor werd Jan van Loon voor de helft eigenaar van de heerlijkheid Gennep. Na de dood van zijn vrouw Margaretha in 1419, was voor Jan van Loon het bezit van Gennep, als afgelegen enclave tussen het Kleefse en Gelderse gebied, echter niet meer zo aantrekkelijk. Hij richtte zich volledig op de consolidering van zijn meer zuidelijk gelegen bezittingen en mengde zich daartoe in allerlei geldverslindende oorlogen, veten en geschillen. Zodra de gelegenheid zich voordeed, verpandde Jan van Loon dan ook stad, het land en de burcht van Gennep, aan de hertog Adolf van Kleef voor een pandsom van 10.400 oude gouden schilden. Dat was op 24 juni 1424, hiermee was de helft van de heerlijkheid Kleefs eigendom. Achttien jaar later, bij de oorkonde van 20 december 1442, verkopen dan bovendien nog Reinoud en Gijsbrecht van Brederode, zonen van voorgenoemde Walraven en als zodanig de laatste heren van Gennep, door geldnood gedwongen hun erfdeel van het Gennepse aan Adolf van Kleef. Daarmee houdt Gennep als zelfstandige heerlijkheid op te bestaan en kan de hertog van Kleef zich voortaan heer van Gennep noemen. Een duidelijke illustratie van Adolf zeggingsmacht over het Gennepse mag het feit zijn, dat hij het is, die in 1428 aan Willem Boye toestemming verleent voor het oprichten van een papiermolen.

De kunst van het papiermaken, de zogenaamde 'witte kunst', is dan in West Europa nog relatief nieuw. Papier als importartikel kennen we in de Nederlanden al in de dertiende eeuw. De kooplieden van de lage landen haalden het op de markten van de plaatsen Antwerpen en Brugge. De meeste steden in het oosten van het huidige Nederland waren daarentegen op de Keulse markt gericht. In 1396 kocht men, blijkens de rentmeesterrekeningen van het land van Gelre, te Keulen twee riem Lombardijs en een riem Troys papier en in 1404 staat aangetekend dat vier gulden is betaald, "om 1 riem Lombartspappiers mijns lieven Heeren Clercken doin brengen van Coilne".
Ook Kleef was tot in de vijftiende eeuw geheel aangewezen op de Keulse markt. Daar was de overslag van de kleinere schepen uit het bovenland naar de grotere schepen uit de Nederlanden en daar troffen Italiaanse, Franse en Duitse kooplieden hun collega's uit noordelijker streken. De verhouding tussen Kleef en Keulen was ondertussen echter dermate verslechterd, dat de handelsbetrekkingen gevaar liepen. Kleef moest wegen zoeken om noodzakelijke importartikelen, waarvan papier er een was, van elders te betrekken. De kans die het land van Kleef daartoe in 1426 kreeg, heeft men met beide handen aangegrepen. Het hertogdom Kleef bood tot dan toe weinig gelegenheid tot de papiermakerij, die voor de fabricage zelf en voor de aandrijving van het scheprad een ruime watervoorziening eiste.

Nauwelijks echter was Gennep Kleefs gebied of Adolf vestigde een papierwatermolen op de snelstromende, waterrijke Niers, die alleen in de nieuwverworven heerlijkheid door Kleefs gebied stroomde. De originele oprichtingsakte van de papiermolen te Gennep is niet bewaard gebleven. Het charter van 30 november 1428 is waarschijnlijk bij de grote stadsbrand van Gennep in 1597 verloren gegaan. In de registerboeken van Kleef bevindt zich echter wel een kopie-concessiebrief.

Kort samengevat houdt de oorkonde in, dat hertog Adolf van Kleef aan de Nijmegenaar Willem Boye toestemming verleent om voor zichzelf en zijn nakomelingen een watermolen voor het vervaardigen van papier te bouwen en exploiteren. Bouw en exploitatie geschieden op koste van Willem Boye. De molen krijgt twee waterraderen. Hij komt te liggen stroomopwaarts van de al aanwezige (koren)watermolen, die tot de bezittingen van Adolf van Kleef behoort, ergens tussen de twee in de rivier aanwezige vloedarken of sluizen, op de naar Willem Boyes inzicht daarvoor meest geschikte plaats. De nieuwe molen mag de al bestaande op geen enkele manier hinderen, bijvoorbeeld door te veel of te weinig water door te laten. Bovendien mag Willem Boye met zijn papiermolen de visserij op de Niers niet tot last zijn. De vissers is het toegestaan bij de molensluis hun viskorven uit te leggen, maar zij, op hun beurt, mogen daarbij ook de papiermakerij niet schaden.
Zodra de molen in bedrijf is moet Willem Boye, zolang als de burcht Gennep in Kleefse handen is, op de schrijfkamer of secretarie te Kleef wekelijks een boek, dat wil zeggen 24 vel in elkaar geslagen papier afleveren. Dat papier zal door de hertogelijke kassier per kwartaal worden betaald. Adolf van Kleef geeft daarmee niet alleen toestemming voor het oprichten van de molen, hij wordt tevens vaste afnemer van het geproduceerde papier. De hertog heeft dan ook duidelijk belang bij de vestiging van het nieuwe bedrijf; door de papiermolen van Willem Boye wordt de voor het bestuurlijke en culturele centrum Kleef zo belangrijke papiervoorziening veiliggesteld en is men niet langer aangewezen op de onzekere Keulse markt.

Papier scheppen
In de tijd van Willem Boye waren lompen, water en vakmanschap de belangrijkste ingrediënten voor de papiermakerij. Water voor de aandrijving van de molen en de vervaardiging van de papierstof leverde de snelstromende Niers volop. Vodden en lompen werden gekocht bij vaak internationaal opererende lompenhandelaars. Over vakmanschap beschikte Willem Boye ongetwijfeld ook, al weten we dan niet waar hij het vandaan had.

De meeste oude papier(water)molens bestonden, behalve uit het eigenlijke molengedeelte, meestal nog uit een lompenschuur en een droogruimte. In de lompenschuur werden de aangekochte vodden, de belangrijkste grondstof voor de papierfabricage, ontdaan van het ergste vuil en verwijderde men knopen, haken en dergelijke. Daarna werden de lompen, afhankelijk van het soort papier dat men maakte, gesorteerd en in kleine stukken gescheurd. Voor wit papier was een betere kwaliteit lompen nodig dan voor het grauwe pakpapier. De kleine stukjes vodden moesten vervolgens verdeeld worden tot kleine vezels die helemaal schoon behoorden te zijn. Daartoe werden de vezels uit elkaar gehaald en gestampt of gemalen tot draadjes van slechts enkele millimeters. Dit fijnmalen gebeurde inde hamerbak, een stampapparaat van Italiaanse origine. De zgn. *hollander*, die de hamerbak opvolgde, werd pas uitgevonden in de zeventiende eeuw. De hamerbak werd aangedreven door een aan het waterrad van de molen bevestigde nokkenas. Hij bevatte een aantal hamers met koppen van tanden of nagels, die door de nokkenas afwis-

Oude papiermakerij met op de voorgrond de hamerbakken en achter de schepper aan het werk [archieffoto Peter Pouwels]

Kleine foto: papierschepper aan het werk [H.W. Lintzen (1993) deel II]

selend op en neer bewogen, steeds opnieuw op de lompenmassa sloegen. Door de toevoeging van grote hoeveelheden water tijdens het hameren werden de lompen schoongewassen en ontstond bovendien op den duur een melkachtige dunne witte brei van vezels (het omhulsel) en cellulose (de inhoud van de vezel). Met deze vezelpap, papierstof of kortweg stof vulde men de schepkuipen. De papierstof werd in deze met lood beklede houten tonnen op de juiste (lauwe) temperatuur gehouden door middel van een koperen bol die met de haard in verbinding stond. Door voortdurend roeren ging men bovendien klontvorming en bezinken van de stof tegen.
Uit de schepkuipen werd het papier geschept. Dit gebeurde met een schepvorm of zeef, een houten raam met opstaande kanten (het deksel) en een bodem van in de lengterichting gespannen en aan dwarsribben bevestigde dunne koperdraden. Op dit zeef was veelal het watermerk bevestigd. De structuur van het zeef en het watermerk zijn bij handgeschept papier aan de zogenaamde zeefzijde duidelijk te herkennen. Het eigenlijke scheppen van het papier, was het werk van de *schepper*. Hij hield daartoe de vorm me twee handen vast, dompelde haar in de schepkuip en haalde een hoeveelheid papier brei naar boven die hij door lichtelijk te schudden gelijkmatig over het gaas verdeelde. Vervolgens liet hij het water door de mazen wegvloeien, waardoor de papierlaag binnen enkele seconden vaste vorm aannam. Het schudden of husselen van de papierstof was niet eenvoudig. Toch bepaalde juist dit door elkaar schudden van de vezels, waardoor ze zich konden verstrengelen en vervilten, in belangrijke mate de kwaliteit van het papier.
Na de schepper was het de beurt aan de *koetser* om zijn deel van het werk te doen. Het woord koetser is afgeleid van het Franse coucher dat “neerleggen” betekent. Het werk van de koetser bestond er dan ook in, de vorm van de schepper over te nemen en deze op het koetsblok om te keren op een laag vilt, zodanig dat het natte papier zonder kreukels en vouwen achterbleef. Over het vel papier legde de koetser steeds een nieuw vilt, waarop dan weer een vel papier kwam, enzovoort. Schepper en koetser werkten zo door tot ze een zgn. post papier gemaakt hadden. Een post bedroeg, afhankelijk van de dikte van het papier, gewoonlijk 120 of 130 vellen. Deze stapel werd afgedekt met een plank, het zgn. koetshout, en vervolgens onder een pers van het overtollige water ontdaan. Na het persen nam een derde man, de *heffer* de nog zeer tere vellen papier van de vilten, stapelde ze opnieuw en perste ze nog een keer. Daarna hing hij de losse vellen stuk voor stuk op aan gespannen touwen om te drogen. De dagproductie van schepper, koetser en heffer (met helper) bedroeg ongeveer 20 posten.

Pakpapier was meteen na droging gereed voor gebruik; schrijfpapier diende echter eerst nog een nabehandeling te ondergaan. Om een gesloten en glad oppervlak te krijgen en zodoende te voorkomen dat de inkt van de ganzenveer volledig in het papier zou uitvloeien, lijmde men schrijfpapier met een mengsel gekookt uit dierlijk afval, botten, oud perkament en aluin. Elk vel werd zo met de hand gelijmd, onder de lijmpers geperst, vervolgens gedroogd en eventueel nog nageperst. De gerede vellen werden per riem verpakt voor de handel. Een riem bevatte circa 480 vel. Daarvoor werden de vellen veelal ineengeslagen tot boeken van 24 vel. Het was zo’n boek papier dat Willem Boye volgens de stichtingsakte van zijn molen wekelijks verplicht was te leveren aan de schrijfkamer van de hertog van Kleef.

De Nederlanden: verdere ontwikkeling van de techniek
Pas in 1586 begon in Dordrecht pas de eerste Hollandse papiermolen te werken, een jaar nadat de Spanjaarden Antwerpen hadden ingenomen in de tachtigjarige oorlog. Door deze oorlog werden de banden met de papiervervaardigingscentra in Frankrijk en de Zuidelijke Nederlanden verbroken. Mede hierdoor ontstond een migratie vanuit Antwerpen in noordelijke richting naar Amsterdam. Zeer waarschijnlijk zijn het uit de zuidelijke Nederlanden naar het noorden uitgeweken ‘fabriqueurs’, die in Zwijndrecht en Alkmaar de papiernijverheid opstartten. In Zwijndrecht was dat Hans Lupaert, in Alkmaar Jan Jacobsz du Bois. De start was geen gemakkelijke opgave. De papierproductie was onbekend, vakkennis was er evenmin. Tot bloei kwam de papiernijverheid nog niet.

De papiernijverheid sloeg toentertijd wel aan op de Veluwe. Een belangrijke vestigingsfactor daartoe was de aanwezigheid van zuiver water, benodigd als grondstof maar ook als energiedrager in de vorm van diverse soorten watermolens. De eerste papiermolen in Gelderland moet er al geweest zijn voor 1592 en was gevestigd te Arnhem. In dat jaar verbood de raad

Lompen maken papier
papier maakt geld
geld maakt banken
banken maken leningen
leningen maken bedelaars
bedelaars maken lompen
Papiermolen
Wookey Hole,
Somerset

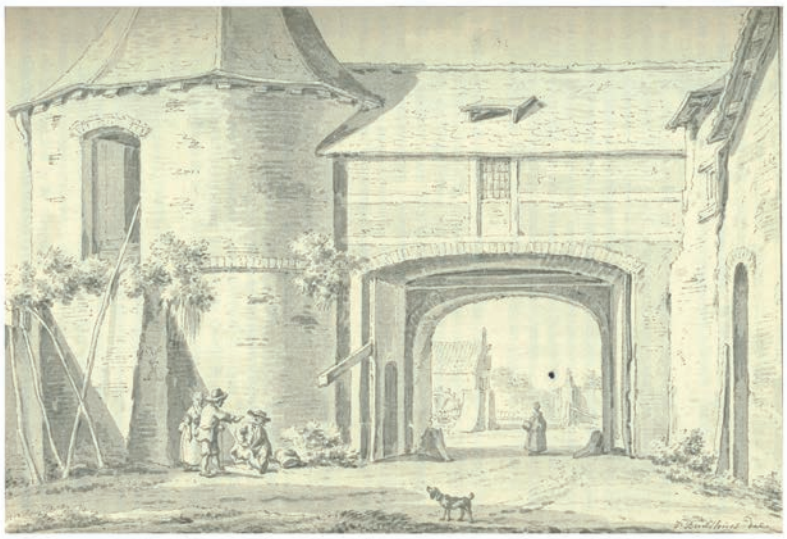

Watermolen aan de Nierspoort
1787

van Arnhem iemand een papiermolen op te richten, omdat dit recht al gegeven was aan Frans van Aelst. Er verschenen steeds meer papiermolens op de Veluwe zoals te Apeldoorn, Barneveld, Beekbergen, Eerbeek, Loenen, Renkum, Ugchelen en Vaassen. Omstreeks 1740 waren er zo'n 170 goed draaiende papiermolens werkzaam. Men vervaardigde al spoedig naast grauw en blauw suikerbakkerspapier ook witte schrijf-en druksoorten van uitstekende kwaliteit: hard, duurzaam en kleurvast.
Een andere belangrijke regio voor de papiernijverheid werd de Zaanstreek, waar voor het eerst in 1605 wordt gerept over een 'pampier molen', waarmee niet gezegd wil zijn dat het de eerste was. De productie beperkte zich aanvankelijk tot grauw en later daarnaast ook tot blauw pakpapier. De enige van in totaal zestig Zaanse molens, die als zodanig bewaard is gebleven, is "De Schoolmeester" te Westzaan, gebouwd in 1618.
Aan het eind van de 16e eeuw was Amsterdam een smeltkroes van vele nationaliteiten en de stad groeide uit tot een internationaal handelscentrum. Kort voor deze periode maakten grote kunstenaars zoals Rembrandt, Vermeer en Frans Hals veel van hun meesterwerken voor de gildekooplieden in en om Amsterdam. Dit is de zo genaamde "gouden eeuw" waarbij door de toegenomen handel een enorme opbloei in Amsterdam en verre omstreken ontstond. Deze bloeiperiode werkte ook door in de papierindustrie, mede door de uitvinding van de "hollander" een werktuig dat wordt gebruikt om vezels fijn te maken en uiteen te rafelen om er pulp van te maken. Holland werd eind zeventiende eeuw, door toepassing van deze techniek, bekend om zijn fijne, witte papier. In de loop van de zeventiende en in het begin van de achttiende eeuw wordt papier zo'n verbruiksartikel, dat de overheid in 1674 op het gebruik van wit, grauw en blauw papier belasting gaat heffen. Die maatregel ondervindt echter zoveel weerstand dat al binnen een jaar deze belasting weer wordt opgeheven. De vraag naar papier is rond 1700 aanmerkelijk groter dan de hoeveelheid die in de Nederlanden kan worden geproduceerd. Het maken van papier is daarom een winstgevende bezigheid. Om aan de vraag te kunnen voldoen worden zelfs vrij grote hoeveelheden papier geïmporteerd.

Aan de papiernijverheid uit die tijd zijn tot op heden bekende familienamen verbonden. In Gelderland zijn dat namen als Berends, Van Delden, Van Gelder, Gerrevink, Huiskamp, Labots, Luysink, Pannekoek, Sanders, Schenk, Schoonman en Schut. Aan de Zaankant komt men families tegen zoals Blaauw, Honig, Kool, Van der Ley en Rogge. In de context van dit relaas is het interessant te bezien hoe het met de papiernijverheid in Limburg gesteld was, sinds Willem Boye. Zo talrijk als in de Zaanstreek en op de Veluwe waren de papiermolens in Limburg niet aanwezig, maar er waren er in de achttiende eeuw toch wel enige. Ze lagen doorgaans aan snelstromende riviertjes, zoals te Gulpen aan de Gulp, te Houthem aan de Geul, te Maastricht aan de Jeker en te Mook aan de Molenbeek, de bekende Bovenste Plasmolen.

Peter Pouwels

Bronnen:
C.F.J. Schriks, Neem nou papier….
Een kleine historie over de uitvinding van het papier, Zutphen 1983
Rond de Grenssteen 38
Zelf papiermaken, Studley Vance
N.V. Papierfabriek Gennep 1936-1986
Papier in Nijmegen, G.C.P. Linssen
https://www.dbnl.org/tekst/lint011gesc02_01/lint011gesc02_01_0011.php

De papiermakers van de Plasmolen

Het besluit van de ontvanger van Groesbeek, Georg Schrijvers, om bij de Plasmolen op Groesbeeks gebied tussen 1696 en 1720 een papiermolen te bouwen past dus geheel in het beeld van die tijd. Na het overlijden van Schrijvers komt het erfpachtrecht op de papiermolen aan zijn erfgenamen. Deze verkopen de erfpacht in 1724 aan Von Durham welke het jaar daarna waarschijnlijk een nieuwe molen op die plaats heeft laten bouwen. In de muurankers van het nu nog aanwezige molenhuis is het jaar 1725 aangegeven. Diegene die eigenaar is of het erfpachtrecht bezit, is ook bij de papiermolen van de Plasmolen niet de molenaar. De molen wordt in 1725 gedreven door een Veluwse papiermaker, van het bekende papiermakersgeslacht Labots. Het papiermaken bij de Plasmolen is kennelijk een lucratieve bezigheid. De papiermaker, Gradus Brons, zit zelfs zo goed bij kas, dat hij genegen is voor die tijd niet onaanzienlijke bedragen uit te lenen. In 1780 leende hij zeshonderd Hollandse guldens aan Lamert de Best, bakker en bier- en foezeltapper. In 1801 is de molen in handen van de 21-jarige Pierre Brons, zoon van Gradus. Een van de laatste knechten op de papiermolen is Jan Arts geweest. Hij woont in een kleine woning bij de molen. Vanwege zijn werk wordt hij ook wel “Jan Papier” genoemd.
Hoewel de papiermolen tot de Von Durhamse goederen behoort, staat deze papiermolen in 1826 op naam van Piet Wilbers uit Middelaar. Wanneer hij de molen gekocht en weer verkocht heeft, is niet bekend.
Op de papiermolen wordt wit schrijfpapier geschept. Het maken van dit witte papier is moeilijk omdat het water niet ijzervrij is. Aangezien de papiermolen op Groesbeeks gebied is gelegen wordt deze ook tot de Gelderse papiermolens gerekend. Volgens een inventarisatie van de papiernijverheid in Gelderland in 1826 wordt op de molen bij Plasmolen een mindere kwaliteit schrijfpapier geproduceerd.
De papiermolen is nog als zodanig in bedrijf als in 1827 Peter van Ryswyck de Plasmolense Bouwhof pacht. Nog in 1830 is de jaarproductie duizend riem, één riem bestaat uit 500 vellen papier welke gemaakt worden in vier posten van ongeveer 125 vel.

De normale dagproductie op een papiermolen wordt wel een taak of tal genoemd, deze is afhankelijk van de papiersoort die gemaakt wordt. Een taak of tal drukmediaan (schrijfpapier) gemaakt op een papiermolen bestaat normaal gesproken uit 19 posten van 135 bladen in de post, dat is dan 5 riem en 65 bladen. Daarvan kunnen 65 bladen uitkomen (bij sorteren afgekeurd worden), rest nog 5 riem. Gemiddeld wordt er bij een normale zesdaagse werkweek 7 tal gemaakt, zodat we op een week productie komen van 7 x 5 = 35 riem.

In het wandelboekje van Ten Hoet uit 1825 wordt over de bedrijvigheid bij Plasmolen vermeld: *Er bevindt zich een papiermolen, die door het bergwater in beweging wordt gebracht en met dezelfs gestadig kloppende hamers en bonzende stampers een aangename bedrijvigheid aan dezen romantischen oord bijgezet.* Volgens een kadasterkaart uit 1830 had de papiermolen twee achter elkaar liggend bovenslagraderen, met een diameter van circa 2,31 m en een breedte van 0,63 m. Waarschijnlijk diende één rad voor de aandrijving van de hamerbakken, waarmee de ‘halfstof’ werd voorbereid, terwijl het andere rad mogelijk gebruikt werd voor de aandrijving van een tweede paar hamerbakken voor de productie van ‘heelstof’. Aan het metselwerk in de oostelijke gevel buiten, en het muurwerk binnen is nog te zien waar de beide deuropeningen hebben gezeten, die toegang gaven naar het verdeelwerk van de waterraderen.
Aan het eind van de achttiende eeuw is de Nederlandse papiernijverheid over zijn hoogtepunt heen. Op allerlei gebied nemen de machines het traditionele handwerk over, vooral Engeland loopt hiermee duidelijk voorop. De Nederlandse papiermakers passen de nieuwe technische ontwikkelingen nauwelijks toe, en prijzen henzelf hiermee uit de markt. Als de betekenis hiervan uiteindelijk wordt ingezien, staat de Nederlandse papiernijverheid in de periode van ongeveer 1815 tot 1835 aan de rand van de ondergang. Toch is er voor de papiernijverheid in Limburg in het begin van de negentiende eeuw een grote omwenteling in aantocht.
In die tijd is daar nog niet veel van te merken. Maar in de loop van de komende vijftig jaar, terwijl op de kleine papiermolens de productie wordt gestaakt, ontwikkelt zich in Limburg een papiermakerscentrum van blijvende betekenis. Deze ontplooiing kenmerkt

zich door een snelle overgang op mechanisering en de ontwikkeling van het grootbedrijf. In 1819 behoort de papiermolen van de Plasmolen echter al niet meer bij de in Limburg genoemde molens. De ontwikkelingen in de papiernijverheid zijn ook voor de exploitatie van de molen van Plasmolen van betekenis. De papiermolen is in het begin van 1846 als zodanig nog in bedrijf, maar zal in mei van dat jaar worden stilgelegd. In 1856 is Friedrich Karel Wülsing uit Elberfeld de eigenaar. Deze rentenier is in het bezit gekomen van een flink deel van de Von Durhamse erfenis.

De grote omwenteling

Nieuwe technieken: bleken, lijmen, stoommachine en papiermachine, houtslijp en cellulose

Een uitvinding die het aanzien van het papier belangrijk zou verbeteren, was het bleken van lompen, de belangrijkste en betrekkelijk schaarse grondstof van papier. Bleken werd mogelijk door de ontdekking van chloorgas door Carl Wilhelm Scheele (1742-1786) in 1774. Het bleekproces stelde de papiermaker in staat ook gekleurde lompen in zijn witte papier te verwerken. Een andere uitvinding gedaan in 1806 door de Duitser H.F. Illig, was de zgn. harsverlijming van papier. Hiermee konden de lijmende bestanddelen in de papierstof zelf verwerkt worden. Groot voordeel hiervan was dat de oude arbeidsintensieve oppervlaktebelijmingsmethode kon vervallen en dat niet langer alleen maar het oppervlakte van het papier gelijmd was. Deze twee uitvindingen maakten het mogelijk om ten volle profijt te trekken van een andere grote uitvinding: de papiermachine. De toepassing van de stoommachine, uitgevonden door James Watt (1736-1819), zorgde voor een grote omwenteling in de industrie, welke later bekend kwam te staan als de eerste industriële revolutie. De eerste papiermachine, de zogenaamde langzeefmachine, werd geconstrueerd door de Fransman Nicolas Louis Robert (1761-1828) in 1798. Hij wist de verschillende handmatige bewerkingen, nodig voor het maken van een vel papier, op ingenieuze manier in één enkele machine te verenigen. Hiermee werd het handwerk aanzienlijk gereduceerd terwijl het productietempo in een ongekend grote versnelling kwam. De langzeefmachine leidde niet alleen tot lagere aanmaakkosten, maar bood ook de mogelijkheid papier te fabriceren op basis van grondstoffen, die geen lompen waren. De uitvinding van Robert, werkzaam als corrector bij de beroemde Parijse drukkers, lettergieters en papierfabrikanten Firmin Didot Frères werd tussen 1803 en 1808 verbeterd, onder meer door de gebroeders H. en S. Fourdrinier. Deze machines werden gefabriceerd door William Cockerill (1759-1832) en later door zijn zoon John Cockerill (1790-1840) te Seraing. Zij bezaten reeds in 1828 een eigen papierfabriek te Andenne bij Hoei. Dat bedrijf werd door erven Cockerill in 1844 verkocht aan de Papeteries Godin te Hoei, die in de tweede helft van de 19e eeuw uitgroeiden tot een zeer modern bedrijf en geducht concurrent voor de Nederlandse fabrikanten. De boeiende strijd van de moderne papiermachine tegen de oude schepkuip werd in het voordeel van de eerste beslist. Het is zeer waarschijnlijk dat de papierfabriek van Burghoff Magnée & Comp. te Roermond de eerste grote fabriek in Nederland is geweest, welke machinaal papier heeft vervaardigd. Reeds in 1833, tijdens het Belgische bewind in Limburg, had men daar plannen toe. Burghoff kreeg in 1834 vergunning tot deze aanzienlijke uitbreiding, compleet met stoommachine, over te gaan. In 1836 kwam de papiermachine, twee jaar later gevolgd door de stoommachine. Toen nieuwe grondstoffen op de markt kwamen, zette de massale en machinale productie pas goed door. Als jaren van uitvinding gelden: voor houtslijp 1844, voor strostof 1847, voor espartostof 1860, voor sulfietcellulose 1866, voor bruine houtstof 1869, voor sulfaatcellulose 1871.

De Papiermaaker

Al is het slecht, Het komt te recht.
Dus wordt het oude vod, door vlijt,
Tot nut van nieuw gebruick bereid:
So most de Mens het voddig leeven,
Door wercking van een goe mannier,
Bereiden tot een wit Papier
Daar's Heeren Wil op wierd geschreven

Peter Pouwels

Bronnen:
Rond de Grenssteen 38
Zelf papiermaken, Studley Vance
N.V. Papierfabriek Gennep 1936-1986
Papier in Nijmegen, G.C.P. Linssen

Verslag molenexcursie

De jaarlijkse Molenexcursie voor molenaars van onze vereniging ‘Molenvrienden Land van Cuijk e.o.’ (op zaterdag 15 september) was ook dit jaar weer georganiseerd door Martijn van den Hulsbeek, molenaar op De Hamse Molen in Wanroij. Alle molenaars ontvingen op 27 augustus per e-mail een uitnodiging hiervoor. Als bijlagen daarbij stuurde Martijn een dagprogramma en een foto met korte beschrijving, van elk van de 5 molens die we zouden gaan bezoeken. Startpunt: ‘De Hamse Molen’ in Wanroij en de lunch in Gemert. Afsluitend diner in Mierlo aan het nieuw ingerichte dorpsplein, waar een recent gerestaureerde roodbruine standermolen de hooggeplaatste blikvanger is.
Wel een beetje teleurstellend dat zich uiteindelijk maar 8 molenaars hadden aangemeld voor de excursie, waarvan 3 met echtgenote. Toevallig waren veel molenaars op deze mooie zonnige zaterdag verhinderd i.v.m. andere activiteiten.

Bij de eerste stop, de recent herbouwde achtkant ‘De Hoop’ aan ‘De Roost’ in Erp/Keldonk was alles in gereedheid om ons buiten te ontvangen met koffie, thee en koek. Onder leiding van de molenaars Jan, Hans en John hebben we deze herrezen molen van onder tot boven bewonderd. (Zie ook: De Nieuwe Molenwereld, nr. 1) De tweede stop was ‘De Volksvriend’ bij Gemert. De molenaars Twan, Jeroen en Twan lieten ons de resultaten zien van de recente restauratie en vertelden ons hun plannen om de praktische maalvaardigheid van deze molen nog verder te verbeteren. De derde stop was eveneens in Gemert, bij de imposante achtkant: ‘De Bijenkorf’. Afkomstig uit de Zaan. Tot ca.1880 in bedrijf bij de bekende familieonderneming HONIG. Een molen waar je wel een hele dag in zou kunnen doorbrengen. Maar het schema gaf ons maar één uur. Ook hier weer een warme ontvangst door de molenaars Jurgen van Stiphout en Ton van Duijnhoven. Binnen een mooie plaat gezien, met alle ongedierte dat een molen te gronde kan richten. Tijd voor de lunch! Te voet door het centrum van Gemert naar Brasserie ‘Kop of Munt’

Ontvangst bij “De Hoop” te Keldonk

"De Volksvriend" in Gemert

voor een voortreffelijke warme lunch. Een adres om te onthouden!

Om 14.00 uur arriveerden we bij 'Holtens Molen' in Deurne. De voor Oost Brabant unieke molen met 3 functies: korenmolen, oliemolen en zaagmolen. De vlaai die we hadden meegenomen voor bij de koffie in het knusse molenaarsverblijf, werd door Jan van Woezik en zijn echtgenote graag in ontvangst genomen Daarna uitleg over de oliemolen en de herkomst van het slagblok (Wanroij), rondleiding over de volle zolders van de korenmolen en een demonstratie van de zaagmolen, inclusief het mechanisch scherpen van zaagbladen met de antieke slijpmachine.
En toen door naar de laatste bestemming van deze excursie: de standerdmolen van Mierlo, op het dorpsplein.
Een molen zonder naam. Wel met een lange historie. Al rond 1640 gebouwd als 'banmolen' van de 'Heren van Mierlo'. Sinds 1992 op deze centrale plaats, als 'half open' standerdmolen te midden van gelukkig laag gehouden nieuwbouw. Molenaar Ronald Groothedde was onze gastheer. Hij kon ons vertellen waarom zijn molen nu weer een gesloten standerd is geworden, middels rookglazen wanden tussen de stiepen. Gewaagd maar erg praktisch.
(Zijn verhaal over dit project, dat in 2013 is gestart, is te lezen in de Gildebrief 37, No. 4 van december 2018.) Als toepasselijke actieve afsluiting van deze excursie hebben we Ronald nog geassisteerd bij het afzeilen. Tenslotte had Martijn ook voor hem een goed verteerbare attentie. Het slotdiner was aan hetzelfde plein. Wij hadden een prachtige dag. Wie niet mee is geweest heeft echt iets gemist! Hopelijk volgend jaar beter!

Aart Mul

Martijn van de Hulsbeek bedankt molenaar Ronald Groothedde (links)

Holtens molen in Deurne, ontvangst door Jan van Woezik en echtgenote

Grijskruid of Molenkruid

Een onopvallend plantje met de Latijnse naam Berteroa incana dat in onze regio de wegbermen siert, en de weg wijst naar oude handels- en transportwegen van graan in het verleden.

Grijskruid is een plant die in Nederland zo'n tweehonderd jaar geleden voor het eerst werd opgemerkt. Hij is afkomstig uit de steppengebieden van Midden-Azië tot Oost- en Midden-Europa en heeft zich van daaruit westwaarts uitgebreid.
Vroeger kwam grijskruid mee met het graan dat uit Oost-Europa naar korenmolens werd aangevoerd. De Oekraïne heette niet voor niets 'de graanschuur van Europa'. Het kaf dat van het koren werd gescheiden, bevatte veel onkruidzaden. De molenaar stortte dat afval op de molenbelt, de verhoging waarop molens staan om meer wind te kunnen vangen.

De onkruidzaden zorgden 's zomers voor een bloemrijk geheel op de molenbelt. Grijskruid was daarbij wel een van de opvallendste planten. Het heeft een lange, slanke stengel met sneeuwwitte bloemen waarvan de kroonbladen in tweeën zijn gespleten, net als bij vroegeling. De bladeren en de stengel zijn bedekt met grijze sterharen, die de plant het grijze uiterlijk geven waar hij zijn Nederlandse naam aan te danken heeft. In sommige delen van Nederland kreeg hij de naam 'molenbloem' of 'molenkruid', in het Fries wordt hij Mûneplant genoemd, wat staat voor 'molenplant'. Ook bij ons in de regio staat dit onopvallend plantje volop in de bermen, vooral daar waar graanverwerkingsbedrijven zijn, komt hij massaal voor, zoals aan de Heijense weg waar nu For Farmers gevestigd is.

Vanaf de molenbelten verspreidde het grijskruid zich over de omgeving, maar toen de graanleveranciers het aangevoerde graan al vóór het afleveren gingen schonen, veranderden de molenbelten in keurig gemaaide gazonnetjes. Grijskruid werd een zeldzame plant, het vertoonde zich alleen nog op plaatsen waar de omstandigheden vergelijkbaar zijn met die op de molenbelten zoals de zonnige, droge, zandige hellingen van spoordijken en wegbermen. Ook op sommige plaatsen in de duinen verscheen grijskruid op plekken waar fazanten werden bijgevoerd en het zaad meekwam met het fazantenvoer.
Toch bleef grijskruid lange tijd een tamelijk zeldzame verschijning: nog in 2012 kwam grijskruid voor op de rode lijst van bedreigde planten. Inmiddels is het tij gekeerd en is de plant van de rode lijst afgevoerd. Mogelijk is dat (mede) te danken aan het opnemen van het zaad in wilde bloemenmengsels.

Grijskruid bloeit heel lang, de hele zomer door tot diep in de herfst. Wordt het zomers te heet en te droog, dan stopt hij er even mee om weer verder te gaan zodra er regen is gevallen. Dat maakt hem een tot een waardevolle plant voor vlinders, zweefvliegen en kleine bijen.
De geslachtsnaam 'Berteroa' is afkomstig van Carlo G. Bertero, een 19e eeuwse Italiaanse botanicus. De soortaanduiding 'incana' betekent 'behaard', 'grijs' wat uiteraard slaat op het behaarde, grijze uiterlijk van blad en stengel.

Bloem:	Kroonbladen, 2-spletig, 4,5-6 mm lang, wit. Bloemen in aarvormige trossen
Hoogte:	0,20 – 0,50 m
Bloeitijd:	juni – oktober
Blad:	Grijs door stervormige haren, lancetvormig, gaafrandig
Stengel:	Stevig, ook grijsgroen door sterharen
Vruchten:	Hauwtjes, 4,5 – 8 mm. Met iets bolle zijden
Overig:	Eenjarig, dunne penwortel
Standplaats:	Open plaatsen, zandige grond, langs spoordijken

Peter Pouwels

Close-up foto van Grijskruid op locatie Heijen

Waterschapsverkiezingen

Behoud van erfgoed, natuur, watermolenbiotopen en innovatief waterbeheer, NATUURLIJK kan dat prachtig samengaan! Als ook molenvrienden mij zouden steunen om in 2019, in het provinciaal waterschapsbestuur van Limburg te worden gekozen, gaan we daar samen aan werken. Ik licht hier graag toe wat mij daarbij voor ogen staat.

Het onderhoud en beheer van de beken en wateroevers in de provincie, is de verantwoordelijkheid van het waterschap. Als molenaarsdochter geboren te Vierlingsbeek, wonende te Arcen, weet ik vanuit de praktijk wat het betekent om de belangen van het erfgoed van en rondom waterlopen te beschermen. De afgelopen jaren heb ik via een burgerinitiatief in Noord-Limburg veel ervaring opgedaan met wet- en regelgeving binnen de nieuwe omgevingswet. Daarbij werd het me duidelijk dat, als je te laat in het bestuurlijke proces aanhaakt, het soms letterlijk 'te laat' betekent.
Je moet 'aan tafel zitten' en vooraan in het proces kunnen meepraten. Dan kan je vaak veel ellende voorkomen. Met onze (familie-)watermolen in Vierlingsbeek en de daarbij behorende stuwrechten hebben we aan den lijve ondervonden, hoe een stevige discussie op het juiste moment, tot een geweldige innovatieve oplossing kan leiden, die recht doet aan alle belangen.

In het verleden gingen er binnen de waterschappen stemmen op om de stuwen, die het belangrijkste onderdeel vormen van de watermolenbiotoop, maar die vaak belemmerend zijn voor vissen, te laten verdwijnen.
Daardoor ontstond er rond het millennium een flinke discussie tussen mijn vader, molenaar Herman Kaanen en het Brabantse Waterschap. Mijn vader vond het laten verdwijnen van de stuwen een onaanvaardbare aantasting van de molenbiotoop. De Vierlingsbeekse watermolen is sinds de oorlog weliswaar niet meer als molen functioneel, maar de functionaliteit in het landschap en de specifieke sfeer worden door onze familie nog steeds gekoesterd en behouden.

Harry en Rose-Marie Kaanen bij de stuw van de watermolen van Vierlingsbeek

Mijn vader ging daarom op zijn ‘90e’ de discussie met het waterschap aan en wist het gelijk aan zijn kant te krijgen. Hij had zich goed voorbereid en wist met oude eigendomsstukken, notulen en hulp van deskundigen in het waterrecht, iedereen te overtuigen dat ‘toch echt alleen hij kon beslissen over de toekomst van de stuw bij *zijn* watermolen.’ Ook zijn broer Harry Kaanen was altijd nauw betrokken bij deze ontwikkelingen. Wat aanvankelijk een patstelling leek, werd samen met het waterschap omgebogen tot een kans. Dat was echt het mooie aan mijn vader. Hij kreeg dat voor elkaar.
In goede onderlinge afstemming werd toen met geld van het Europese Fonds voor Regionale Ontwikkelingen (NAGREWA) een heel innovatieve vispassage gerealiseerd. Inmiddels werkt deze nu enkele jaren. Er is veel onderzoek gedaan naar het functioneren van de vispassage.
Wekelijks kwam een van de mensen van het waterschap de visjes tellen, die de tocht door de vispassage hadden volbracht. Dat bleken er behoorlijk veel te zijn, zodat het project zeker geslaagd mag worden genoemd.
Mijn vader is helaas enkele jaren geleden overleden. Nu moet de volgende generatie de kar trekken. Dat doen we met heel veel plezier. De Vierlingsbeekse watermolen is een prachtig stukje industrieel erfgoed dat voor de toekomst behouden moet blijven. Het is de basis van het bedrijf ‘Havens Voeders’ uit Maashees, zoals zoveel molens aan de basis van de industriële revolutie stonden. Het is voor de generatie de na ons komt wezenlijk om te weten ‘waar’ we vandaan zijn gekomen en hoe de wereld eruitzag toen er nog geen iPhones, ‘powerbanks’ en stopcontacten waren.

Inmiddels is ‘groen beleid’ een noodzaak geworden. Het is de enige manier om onze planeet leefbaar te houden. We moeten weer beter omgaan met energie, grondstofstromen en afval. ‘De cirkel moet weer gesloten worden’. Hergebruik is eigenlijk van alle tijden! Het kan als je het wilt!

Oude foto van de watermolen in Vierlingsbeek

In de afgelopen jaren heb ik ook hierover veel kennis opgedaan via mijn werk. Juist beheer van watermolens, beken, wateroevers en de stuwen kan hier wat mij betreft een zinvolle bijdrage leveren. Concreet, maar ook in de educatie. We moeten zorgen dat we deze lastige problemen oplossen, met behoud van het goede dat we hebben. Een hele uitdaging, maar met zoveel Nederlandse innovatiekracht moeten we dat samen voor elkaar krijgen.

Met deze persoonlijk wortels en een vernieuwende insteek wil ik me inzetten voor de water-, natuur-, en erfgoedbelangen binnen het waterschap Limburg. Dus ook voor die van de watermolenaars.
Als moeder van mijn kinderen besef ik iedere dag dat we aandacht moeten hebben voor de geschiedenis en toekomst van onze aarde. Daar moeten we wat voor over hebben, dat gaat niet vanzelf. Meer vrouwen in het openbaar bestuur gaat daarbij ook zeker helpen.

Als u op 20 maart 2019 op mij stemt, ga ik me hiervoor sterk maken, samen met u.

Rose-Marie Kaanen

Brabants-Vlaamse dag

Op zaterdag 6 oktober was het weer zover. De jaarlijkse Molenaarscontactdag voor Vlaamse en Brabantse molenaars, beter bekend als 'De BraVla'. Dit jaar weer de beurt aan Brabant.
Het bestuur van het Gilde, afdeling Brabant had gekozen voor een route langs zes molens in het Oostelijk deel van (Nederlands) Brabant. Start en eindpunt in Boekel. Daar werden de 38 Brabanders en 17 Belgen ontvangen in het vriendelijke gemeentehuis van Boekel door de wethouder Marius Tielemans en lokale molenaars uit Boekel en Volkel o.l.v. Martien van den Brand, molenaar van de Boekelse standerdmolen (Anno 1703/ 1785). Voor iedereen koffie met het traditionele 'Boekelse Broeder' gebak. Daarna een enthousiaste presentatie over de gemeente Boekel, de leefbaarheid, de praktische en klantvriendelijke werkwijze van het gemeentelijk bestuur en de toekomstplannen. Heel zijdelings noemde hij ook even het draaiverbod voor de Boekelse molen. Er wordt gezocht naar een oplossing.
Toen het woord aan Patrick van Kessel, als voorzitter van het GVM-Brabant om instructies te geven over de tocht langs de molens. Ieder ontving een fraai boekje, met daarin de foto's en adressen van de molens op de route en een routebeschrijving. Verschillende routes om niet allemaal achter elkaar aan te rijden. De rijafstanden waren gelukkig kort gehouden. Te bezoeken: Sint Victor in Zeeland-Oventje, Molen van Jetten in Uden, St Anthonius in Eerde, De Hoop in Keldonk, De Volksvriend in Gemert en (uiteraard) de standerdmolen in Boekel.
In de uitnodiging (e-mail) stond ook al enige info over de te bezoeken molens. Het weer was gelukkig uitstekend, droog, zonnig en een lichte bries. Het Land van Cuijk was goed vertegenwoordigd. Op iedere molen werden de bezoekers hartelijk ontvangen en met trots rondgeleid door de molenaars. Vaak ook weer geassisteerd door familieleden, die voor koffie en een versnapering zorgden. Daarbij ontstonden interessante gesprekken over specifieke details van iedere molen.

Ik was blij verrast door de hoeveelheid antieke, ooit moderne techniek uit de jaren 1930-1960 die nog in enkele molens aanwezig was. Een beeld van het aanpassingsvermogen van de beroepsmolenaars in die periode, die daarmee de economische levensvatbarheid van hun dierbare windmolens nog één of meer decennia hebben kunnen verlengen. Gelukkig niet allemaal opgeruimd.

Zo was het toch nog aanpoten om, om kwart over zes terug te zijn in Boekel in restaurant NiaDomo voor napraten met een drankje en een voortreffelijke warme maaltijd. De voorzitter van de Vlaamse Molenaars vertolkte de indrukken van de Vlaamse deelnemers en bedankte de organisatoren.
Hij bood alle Nederlandse deelnemers een exemplaar aan van hun blad: "Levende molens" Nr. 2, 2018. Ook voor iedereen een exemplaar van het boekje "Granen en Molenweetjes", uitgegeven door de "Levende Molens" Werkgroep Kempen-Antwerpen. Een heel informatieve handleiding voor molenbezoek en een herinnering daaraan. Twintig pagina's A5 molenweetjes en geïllustreerde beschrijvingen van dertien soorten maalgoed. Afgesloten met de locaties en adressen van 45 molens in de provincie Antwerpen. Een kostelijk boekje, ook voor molenaars en bezoekers uit Nederland.

Al met al een zeer geslaagde BraVla Molenaarscontactdag 2018. Dank aan de organisatoren! In 2019 is de beurt weer aan Vlaanderen.

Aart Mul

Oude maalderijtechniek

Brandveiligheid in molens

Een lezing door Arnold Schrijen (Boxmeer) op 22 november 2018 in 'De Jachthoorn' in St. Hubert
Op verzoek van het bestuur van De Molenvriend Land van Cuijk e.o.

Harm van Es opende deze bijeenkomst met een welkom aan de spreker en aan de 13 molenaars die gehoor hadden gegeven aan de uitnodiging van het bestuur voor deze avond.
Arnold Schrijen was vele jaren actief brandweerman. De laatste jaren heeft hij zich vooral gericht op voorlichting bij bedrijven en instellingen over brandpreventie en brandbestrijding. Voor deze lezing had hij zich goed georiënteerd over de specifieke situaties in windmolens, vooral korenmolens. Hij was daarvoor enkele keren in De Martinus in Beugen, tot op de kapzolder. Voor deze lezing had hij een PowerPointpresentatie gemaakt (23 plaatjes) waarin de essenties van zijn presentatie zijn samengevat. Deze PowerPoint is als pdf-file beschikbaar voor geïnteresseerden bij Harm van Es.

Na een overzicht van zijn presentatie stelde Arnold Schrijen ons de vraag: Wat is brand? Definitie voor een brandweerman: *"Brand is vuur op een plaats waar we dat niet willen hebben en waar we dat vuur niet onder controle hebben of kunnen houden."* Zo eenvoudig is het dus.
"Brandveiligheid" is een lastiger begrip. Het resultaat blijft onzichtbaar, het rendement onmeetbaar. Maar als iedereen begrijpt welke omstandigheden tot een brand kunnen leiden en hoe een brand zich zal ontwikkelen, is het wel degelijk mogelijk om effectieve maatregelen te nemen om de risico's te beperken. Dat was precies de motivatie om deze bijeenkomst voor molenaars te organiseren. Als je denkt vanuit de zgn. 'branddriehoek' krijg je gemakkelijk inzicht in de risico's en in de mogelijkheden om brand te voorkomen en zo nodig te blussen.

Arnold Schrijen ging ze systematisch langs aan de hand van zijn plaatjes. Maar hoe te handelen als er onverhoopt toch brand is uitgebroken. Ook dat moet je met elkaar en met de brandweer afspreken. De volgorde daarbij: waarschuwen > ontruimen > redden > blussen is in een molen toch anders dan in een fabriekspand. In een molen met rietbedekking anders dan in een stenen molen of een standerd. Van de molenaar wordt verwacht dat hij de juiste maatregelen neemt, ook als er publiek op de molen is. En echte ervaring daarin heeft de molenaar gelukkig niet, ook de plaatselijke brandweer niet!
In de periode 1969-2016 werden in Nederland 132 molenbranden geregistreerd. Dus 2-3 per jaar.

Rond deze 'te nemen maatregelen' ontstond een levendige discussie tussen de aanwezigen. Hoe alarmeer je snel allen in de molen? Hoe waarschuw je snel de brandweer? Hoe weet je dat er niemand meer in de molen is? Zelf blussen of niet? Heeft dat wel zin? Deuren en ramen sluiten of juist open? Hoe zal dat zijn in mijn molen? Hoe instrueer je de brandweer, als die arriveert? Jij kent je eigen molen!
De conclusie was dat iedere molenaar met zijn team daarvoor een plan moet hebben en dat ook moet oefenen. Doe maar eens op de kapzolder een blinddoek voor je ogen en probeer dan snel de molen te verlaten! (onder begeleiding, natuurlijk). Je zult merken dat dat nog niet zo éénvoudig is.
Pieter Aarts (De Martinus, Beugen) ontwierp twee instructiekaarten, Deze zie je al (of pas?) bij de helft van de molens in Nederland bij de ingang hangen (aangepast aan de plaatselijke situatie). Alle bezoekers worden daarop gewezen, voor ze naar binnen gaan. En de molenaars hebben ze altijd 'tussen de oren'.
Staat ook op: https://www.molens.nl/nl/wp-content/uploads/2018/06/Pictogram-menblad-bezoekersprotocol.pdf (of scan de code)

Al met al een leerzame en nuttige avond voor de molenaars die er waren. En nu thuis er mee verder. Harm bedankte tenslotte Arnold Schrijen, die toevallig eind van deze week met pensioen gaat.

Aart Mul

Van molenaar tot hotelhouder Plasmolen

Matthias van der Grinten, een broer van mijn grootvader, werd in 1844 in Schottheide geboren. Hij was de oudste zoon van Lambert van der Grinten en Maria van Krügten, wiens gezin op een grote stadsboerderij aan de Großen Strasse in Kranenburg woonde.

De Van der Grintens kwamen midden 18e eeuw van Roermond naar Kranenburg en waren molenaar en molenbouwer. Matthias groeit in de Frasselter molen op, die wegens haar gunstige ligging op de heuvel tussen Frasselt en Schottheide een van de belangrijkste molens aan de Niederrhein was. Na de opleiding aan de volksschool in Frasselt werkte hij aanvankelijk op de ouderlijke molen. In 1870/1871 nam hij als soldaat deel aan de Duits-Franse oorlog. Hij was bij de bezetting van Parijs betrokken. Daar leerde hij het stedelijke Parijse leven kennen.

Door het huwelijk met de molenaarsdochter Franziska Fackeldey op 27 mei 1873 kwam Matthias in het bezit van de windmolen in Millingen, kreis Rees. Het echtpaar kreeg 4 kinderen:

1. Maria, geboren op 12 december 1876
2. Alphons, geboren op 30 juni 1878
3. Lambert Ludwich Heinrich (Harry) geboren op 21 augustus 1879
4. Louise Antonie, geboren op 9 oktober 1883 en overleden op 3 januari 1884

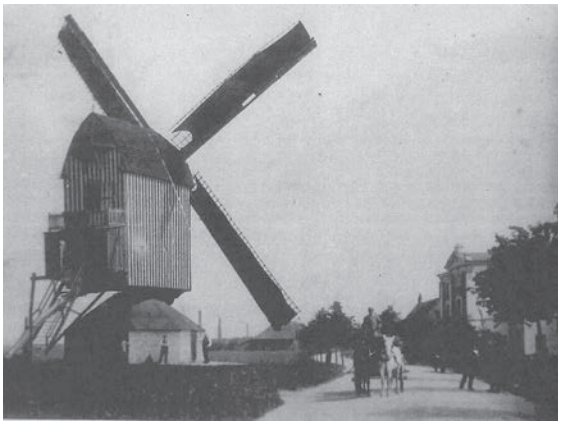

Millinger Bockwindmühle, Empeler Strasse, ca. 1873

Van 1873-1885 woonde de familie in Millingen en verdiende daar hun brood met de loon- en ruilmaalderij alsmede met de graan- en voerhandel.

Eind 19e eeuw kwam de industriële revolutie ook naar de Niederrhein. In deze tijd van grote economische opbloei, vestigden zich veel Nederlandse kooplieden en ondernemers in bijzonder de voedings- en genotmiddelen industrie in Rheinland. 1865 werd de spoorlijn Kleef-Nijmegen in bedrijf genomen. Dat was de basis voor het goederen- en personenverkeer tussen Nederland en Duitsland. In het jaar 1888 stichtte Simon van den Bergh in Kleef een margarinefabriek, in de volksmond “de Botter”genoemd. In Goch vestigde zich de concurrerende onderneming Jürgens en Prinzen. Later fuseerden beide ondernemingen met het Unilever-concern. 1901 bouwde de firma Bensdorp in Kleef een chocolade- en cacaofabriek. Een grote werkgever in Kranenburg was toen de Delfi cacaofabriek. 1908 stichtte Arius Rütger van de Lauff in Kleef een biscuit- en koekjesfabriek, de XOX. Ook in de molenbranche kwamen grote veranderingen. Reeds in 1870 richtten de Gebr. Matthijsen een voor toen moderne olie- en graanmolen op in het plaatsje Hassum aan de Niers. De molen had ook een spooraansluiting met het Boxteler spoor.
Te gelijker tijd met de industrialisatie in de regio ontstond ook de coöperatieve vereniging (in Nederland “de Boerenbond”) naar de ideeën van Raiffeisen en Schulze-Delitzsch “een voor allen, allen voor een”. De aankoop- en verkoopcoöperaties hadden in de regel ook een maalkoppel om het graan voor veevoer te malen. Duidelijk, dat de boeren als coöperatieleden daar hun graan lieten malen. De kleine wind- en watermolenaars verloren hun klanten.

Maar terug naar Matthias van der Grinten. Hij had het teken van de tijd herkend. Het echtpaar Matthias en Franziska van der Grinten keken uit naar een nieuwe broodwinning. Zij besloten het logement en de watermolen in de Plasmolen (Mook) van Baron van Verschuer te pachten, die op de tegenover liggende St.-Jansberg zijn woning had. Dit unieke mooie natuurgebied met bos, bronnen en kleine plassen lokte bezoekers uit de stad om zich daar te ontspannen.
De bewoners van deze omgeving waren bezitters

van kleine hoeven die op de karige zandgronden geen grote opbrengsten haalden. Oom Matthias had van de opbrengst van de watermolen nauwelijks zijn gezin kunnen onderhouden. Daarom besloot hij het logement geleidelijk te vergroten tot een hotel met 45 kamers.

In 1899 stierf zijn vrouw Franziska, de ziel van het bedrijf. Inmiddels waren echter ook beide zonen Alphons en Harry in de zaak gekomen. Eveneens de oudste dochter Maria, die met de hotelhouder H.J. Cremers uit Krefeld getrouwd was.

Aangezien het openbaar vervoer toen nog niet actueel was, richtten in 1910 de gebroeders Alphons en Harry van der Grinten het "Omnibusbedrijf Nijmegen - Plasmolen - Gennep" op. Zij kochten in Londen 4 uitgediende dubbeldekkers, waarmee zij gasten uit de stad voor verblijf in de Plasmolen vervoerden. Een rit van Nijmegen naar Gennep kostte toen 45 cent, een kopje koffie of thee kostte 10 cent. Soms reed ome Matthias zelf mee en onderhield zich met de reizigers met zijn avonturen uit de Duits-Franse oorlog.

Mijn vader vertelde graag over ome Matthias. Als jonge knaap verheugde hij zich steeds, als hij met zijn ouders van Frasseltberg met de tilbury, een lichte paardenkoets met één as en getrokken door een paard, naar zijn oom in de Plasmolen mocht rijden. Hij kon dan op de vijver voor het hotel met de waterfiets zijn rondjes maken.
Matthias stierf in 1911 in Middelaar. Zijn kinderen leidden het hotel verder. In het jaar 1918 werd de pachtovereenkomst met Baron van Verschuer beëindigd en de hele opstal met aangrenzend water en bos, samen 4 hectaren, door Aphons van der Grinten voor 50.000 gulden gekocht. Het prive busverkeer werd in 1913 afgelost door de stoomtramlijn de Maas-Buurtspoorweg Nijmegen-Venlo.

Tijdens de zogenaamde gouden twintiger jaren ontwikkelde het hotel zich in een bloeiende onderneming, waar ook prominente personen uit Nederland o.a. de koningin, te gast waren. Foto's van de toenmalige feestzaal van het hotel getuigen hiervan. Er was echter ook tegenspoed. Toen in de zomer van 1929 een brand uitbrak, waarvan de oorzaak nooit is opgehelderd, werd het hotel volkomen verwoest. Van de inventaris kon slechts weinig gered worden. Waardevolle schilderijen van de kunstschilders Jacques van Mourik en Dirk Okker gingen verloren. Echter, zo snel liet Alphons van der Grinten zich niet ontmoedigen. De brandverzekering vergoedde voor het grootste deel de schade. Met behulp van de architect Estourgie uit Nijmegen werd het hotel weer opgebouwd.
Op grond van de grote bezoekers aantallen en het zakelijk succes liet Alphons in 1933 achter het hotel een openluchtzwembad voor 800 badgasten graven. In die tijd baadden mannelijke en vrouwelijke gasten gescheiden, wat naar de toenmalige moraal vanzelfsprekend was. Op de naleving van de badregels werd streng gelet. Niet alleen voor het hotel maar ook voor de gemeente Mook-Middelaar en de verdere omgeving was, hetgeen Alphons op eigen initiatief bereikt had, een grote verrijking.

Helaas werd het hotel in de oorlogsmaanden van 1945 volledig verwoest. Alphons verkocht het bezit aan de familie Couwenberg die het in Engelse landhuisstijl weer opbouwde.

Frans-Ludwig van der Grinten
(vertaling Frits Harteman)

Bronnen:
Origineel artikel: Frans-Ludwig van der Grinten, "Wie ein Müller vom Frasselberg zum Hotellier in Plasmolen wurde", Kranenburg, 2018
Marilou de Jong- van der Grinten, Den Haag
Heemkundekring de Grenssteen Mook, nummer 61, Lente 2002
Archief P. Pouwels, Groesbeek

Hotel de Plasmolen met de watermolen (rechts) ca. 1903

Stoomtram bij Hotel de Plasmolen (archieffoto P. Pouwels)

Der Frohnauer Hammer

Wind- en watermolens werden vroeger voor allerlei industriële activiteiten ingezet. In Nederland herinneren de overgebleven zaagmolens nog aan de grootschalige productie van planken voor de scheepsbouw. In veel bergachtige streken van Duitsland werd al eeuwen terug ijzererts gedolven voor de productie van smeedijzeren producten. Om het zware werk van de smid te vergemakkelijken werden hiervoor speciale watermolens gemaakt. In de bergachtige mijnstreken was immers voldoende stromend water voorhanden. De Frohnauer Hammer in Annaberg-Buchholz in één van de overgebleven smederijmolens.

Centraal in deze watermolen staan de smeedhamers, die scharnieren over een as. Achter de smeedhamers bevindt zich een wentelas (enigszins vergelijkbaar met de wentelas van het slagwerk van een oliemolen), waarop per hamer een wiel met nokken gemonteerd is. De nokken raken de achterkant van de arm van de hamer, zodat de hamer opgetild wordt. De zwaartekracht laat de hamer dan neervallen. De hamer gaat dus op waterkracht ritmisch op en neer in een tempo van ongeveer één slag per seconde, de smid hoeft dus alleen het ijzer op de juiste wijze onder de hamer te draaien en bewegen. Op de foto staan de hamers opgeheven. Op deze manier zijn ze buiten bereik van de nokkenas, wat het mogelijk maakt om één of meer hamers buiten bedrijf te stellen.
Een bekend gezegde is: men moet het ijzer smeden als het heet is. Om een goed heet smidsvuur te maken, is het vaak nodig om een blaasbalg te gebruiken. Op die manier kon men ook gebruik maken van snelgroeiend hout met een lage calorische waarde. Deze smederijmolen heeft ook een grote blaasbalg die via een excentrische as bewogen wordt.

Het is zeer de moeite waard om de molen te bezoeken. Bij mijn bezoek werd er niet gesmeed. Een impressie van het smeden is te zien op:
https://www.youtube.com/watch?v=uIICmbTB5Tc
(of scan de QR-code)

Marko Sturm

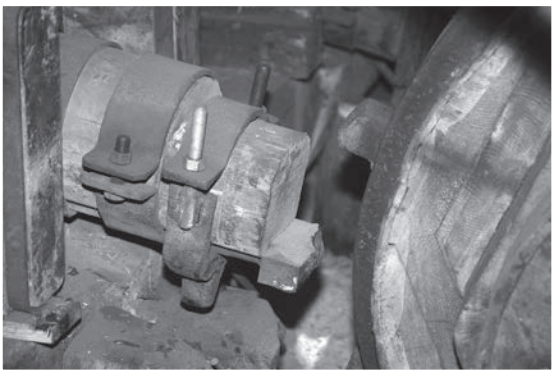

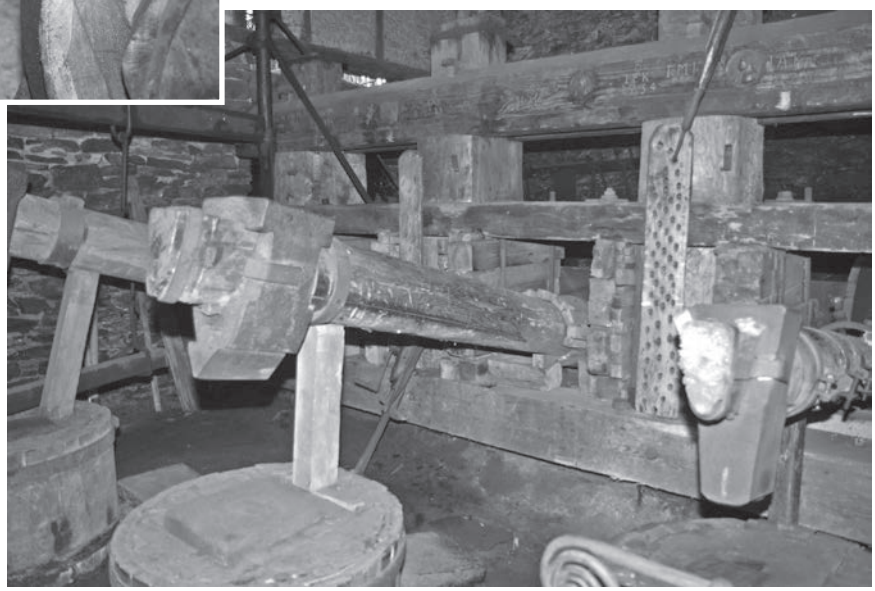

Hamers in de smederijmolen. De nokken op het wiel (rechts op de foto boven) zorgen dat de hamers geheven worden.
De stang in de plank met gaten regelt de watertoevoer naar het waterrad.

Scan de QR-code voor een Youtube-filmpje over deze molen.

Lezing Herman Kaptein

Auteur van “Nijverheid op windkracht” te gast in Moergestel

De afdeling Noord-Brabant van het Gilde voor Vrijwillige Molenaars hield zijn jaarvergadering 2018 op donderdag 29 november 2018 in bekende locatie, Café Brouwer te Moergestel. Ongeveer in het midden van Noord-Brabant, maar toch een aardig eind rijden voor sommige molenaars.
Opkomst: ca. 80 molenaars, afkomstig uit de gehele breedte van Noord-Brabant. En dit jaar ook voor iedereen een zitplaats! Vanuit Land van Cuijk e.o. waren we met 4 personen aanwezig. In de uitnodiging voor deze Jaarvergadering (dd. 29 oktober 2018) was het programma voor deze avond vermeld. Anders dan gebruikelijk, eerst de lezing/presentatie door historicus en schrijver Herman Kaptein.
Dan pas na de pauze, de formele Jaarvergadering 2018. De spreker moest nog terug naar Noord-Holland. Bij de welkomst-koffie trakteerde Patrick van Kessel de binnenkomers op twee soorten cake, die hij en Linda zelf hadden gebakken. Van achter de bestuurstafel onder het projectiescherm, introduceerde Patrick de spreker van deze avond. Herman Kaptein schreef o.a. het boek ‘Nijverheid op windkracht’ (Uitgeverij Verloren B.V. Hilversum, 2017) waarvoor hij de I.J. Kramer-prijs kreeg van ‘The International Molinology Society Nederland en Vlaanderen’. Voor deze avond had hij uit de enorme hoeveelheid informatie in dit boek (512 pagina’s!) een aangepaste presentatie samengesteld, met de titel: ‘Brabantse nijverheid op water- en windkracht; De bijdrage van Nood-Brabant aan de Nederlandse molenindustrie’. Daarbij heeft hij zich in het bijzonder gericht op ontwikkelingen in de textielindustrie in Nederland, in de periode van 1500 tot 1900. De techniek die ‘vollen’ van laken-stoffen wordt genoemd, heeft interessante ontwikkelingen doorgemaakt. Zowel in de techniek als in de plaats waar die nijverheid tot ontwikkeling kwam en weer verdween. Van Brabant naar Alkmaar, Leiden en later ook weer terug toen dat weer mogelijk werd, na 1800.
De PowerPointpresentatie van zijn lezing staat op de website van GVM- Afd. Noord-Brabant, bij Jaarvergadering 2018. Eén van zijn conclusies: Alkmaar was de bakermat van de nieuwe industriemolens. Maar de betekenis van Noord-Brabant binnen de Nederlandse wind- en watermolen gerelateerde industrie, was eveneens aanzienlijk! Vooral door de vroege ervaringen met mechanisering van industriële processen.

Na de pauze werd het hoog tijd voor de jaarvergadering 2018. De agenda daarvan stond aangekondigd in de uitnodiging. De vier bestuursleden gaven ieder een toelichting op hun deel van het jaarverslag 2018. Er waren alleen maar positieve berichten over het jaar 2018 te melden. De informatie was per onderwerp samengevat in een PowerPointpresentatie, die ook op de website van de Afd. Noord-Brabant is in te zien.
Voor de rondvraag melden zich 3 personen:
Leen Lagerwerf. Als Afdelingscoördinator van het landelijk bestuur riep hij iedereen op om vóór het einde van het jaar zijn persoonlijk lidmaatschapsgegevens te controleren, om problemen in het systeem in 2019 te voorkomen.
Jan Scheirs vroeg aandacht voor het uitkomen van het 2e nummer van ‘De Nieuwe Molenwereld’ deze maand. Hij riep iedereen op om te helpen om de continuïteit van dit blad te waarborgen. Zeker 1000 abonnees nodig.
Gerard Sturkenboom kon de aanwezigen melden dat het project ‘Inventarisatie windmolenbiotoop Noord-Brabant’ goed op schema ligt. Deze zomer is alle informatie die nodig is om de eindrapportage te schrijven, verzameld. Zelf heeft hij in 2018 alle 121 windmolens in Noord-Brabant bezocht om foto’s te maken van de situatie ter plaatse, in de zomer, met blad aan de bomen. Zodra de subsidie van de provincie binnen is, kan met het opstellen van het rapport volgens de ‘Laméris methode’ worden begonnen. Voor vier provincies al gedaan.
En toen was het ruim 22.00 uur. Tijd om huiswaarts te keren. Voor sommigen nog wel anderhalf uur rijden.

Aart Mul

David Rosenkrantz bij molen Nederasselt?

De Maasmolen op zijn toenmalige locatie in Nederasselt. De foto moet ergens tussen 17 en 20 september 1944 gemaakt zijn. Drie soldaten rusten wat uit bij de molen. Drie meisjes en een oudere vrouw houden hen, beetje nieuwsgierig, gezelschap. Eén van de soldaten kijkt lachend in de lens. Het is de 28-jarige David Rosenkrantz. Een dag of tien later is hij dood. Op 2-10-2018 meldde Theo Ariëns n.a.v. dit artikel dat David Rosenkranz in september 1944 een paar dagen bij hem en zijn familie in de kleine woning aan de dijk in Nederasselt heeft gebivakkeerd. De foto is dus hoogst waarschijnlijk genomen bij de molen in Nederasselt.

David Rosenkrantz (rechts) tijdens een rustpauze bij de molen in Nederasselt. De foto moet tussen 17 en 20 september 1944 gemaakt zijn. © Eigen foto De Gelderlander

Bron: Ronald Peters 01-10-18, 08:24; De Gelderlander (bewerkt en ingekort voor 'De Molenvriend' door de redactie)

In het artikel in De Gelderlander vroeg de auteur Ronald Peters: Wie zijn de meisjes en de vrouw op de foto? Leven zij nog, kunnen zij wat vertellen over die dag, over hun ontmoeting met David? Het zijn vragen waar zijn neef Phil Rosenkrantz (74) graag antwoord op wil hebben.
Phil Rosenkrantz is al jaren bezig met het reconstrueren van alles wat zijn oom tijdens de oorlog meemaakte. Een historie die lange tijd met raadsels omgeven was. Raadsels die inmiddels goeddeels zijn opgelost: in juli van dit jaar werden de stoffelijke resten van David Rosenkrantz herbegraven in Amerika. Navraag van de molenaars van Nederasselt en Overasselt heeft tot op heden geen informatie opgeleverd over de personen op de foto. Maar hier toch nog even een korte reconstructie van hetgeen David Rosenkranz mee moet hebben genaakt tussen zijn 1e luchtlanding op Sicilië in juli 1943 en september 1944.

Paratrooper
In 2014 sprongen tweehonderd parachutisten van de 82nd Airborne Division bij de Market Gardenherdenking uit historische toestellen boven Groesbeek. David Rosenkrantz diende tijdens de Tweede Wereldoorlog bij dezelfde divisie. Sergeant David Rosenkrantz was een Amerikaanse paratrooper bij de 82nd Airborne Division. In 1943 deed hij zijn eerste oorlogservaring op bij de invasie van Sicilië.
De Verenigde Staten telden daarbij 2237 doden en 6544 gewonden en krijgsgevangenen. De Britten telden 2721 doden en 10.122 gewonden en krijgsgevangenen. Ook David werd samen met een andere trooper door tweehonderd Italianen gevangengenomen. Beide soldaten wisten hun vijanden er echter van te overtuigen dat zij voor een verloren zaak stonden. Alle tweehonderd gaven zich over. Het nieuws haalde groot de Amerikaanse kranten en leverde Rosenkrantz zijn eerste onderscheiding op. Maar de oorlog was nog niet ten einde.

Market Garden
Op 17 september sprong David Rosenkrantz weer

uit een vliegtuig. Dit keer was hij onderdeel van de operatie Market Garden. Op 21 september hoorde Rosenkrantz bij de eerste lichting bootjes die tijdens de roemruchte 'Waalcrossing' onder zwaar vuur de rivier overstaken om de brug bij Nijmegen te veroveren. Nam deel aan de gevechten om de brug over de Maas bij Grave. Daarna moet de foto bij de molen in Nederasselt gemaakt zijn.

Rosenkrantz komt ongeschonden uit de strijd en vertrekt richting Groesbeek. Op 27 september wordt een laatste foto van hem genomen. In en rond Groesbeek is de strijd grillig. Het front kan er per uur veranderen. In dat dodelijke tumult gaat Rosenkrantz op 28 september op patrouille. Hij en zijn maten zijn zich er niet van bewust dat de Duitsers een tegenaanval voorbereiden. David werd in zijn rug geschoten terwijl hij achter een boom stond. Het peloton was niet bij machte zijn lichaam mee te nemen. Hij is daar overleden en begraven. De laatste momenten van David Rosenkrantz kreeg neef Phil te horen van Ted Finkenbeiner, één van de mannen die met David op patrouille was.

Tot zover deze historie, ook als eerbetoon aan een moedig man die zijn leven gaf voor onze vrijheid. Mocht toch nog iemand de meisjes of de vrouw op de foto menen te herkennen, stuur dan een mail naar r.peters@gelderlander.nl

Molens in de regio

De Nooitgedacht te Afferden

Alles OK. Niets speciaals te melden

De Martinus te Beugen

In het vorige nummer hebben wij het uitgebreid gehad over het 150-jarig bestaan van de Martinus. De woensdagen er na zijn wij bezig geweest met het opruimen van de spullen. De fototentoonstelling is verhuisd naar het dorpshuis in Beugen. Daar hebben de bewoners van Beugen nog een week kunnen genieten van de foto's. Aan het eind van de week zijn de foto's mee genomen door het BHIC om gescand te worden voor hun archief.

Beugen: bedieningslatje voor de schuddebak

Toen de rust een beetje weer gekeerd was zijn Pieter en Aart bezig gegaan met het noord koppel. Aart heeft een vulstuk gemaakt op de steenbus. Het vulstuk ligt nu gelijk met de bovenkant van de ligger. Hierdoor blijft er minder maalgoed op de steenbus liggen. De volgende stap was het dichtleggen van het koppel stenen en proef malen. Altijd spannend. Wij zijn dik tevreden met het resultaat. De steen maalt goed, het meel is niet warm en voelt goed zacht aan als wij fijn willen malen. Komend voorjaar willen wij het koppel nog een keer open leggen en dan het maalpatroon eens bekijken

Als laatste klus hebben wij een bedieningsbalkje gemaakt om de schuddebak van het noordkoppel uit zijn werk te kunnen zetten. Druk je het balkje naar beneden dan trek je de schuddebak uit zijn werk. Door het touwtje links op de foto om het balkje te wikkelen kan je de schuddebak uit zijn werk houden. (Zie bijgaande foto.) Filmpjes van het bedieningsbalkje kan je bekijken op onze Facebook-pagina 'Korenmolen Martinus uit Beugen'.

Harm, Pieter, Marko (en Aart)

De Jan van Cuijk

Elke zaterdag is de molen geopend van 09.30 – 13.00 uur. Ook heeft de molen in de afgelopen maanden vrijwel alle zaterdagen kunnen draaien, en soms ook kunnen malen. De molenwinkel blijft goed bezocht. Wel zijn we aan het kijken hoe we meer activiteiten binnen de winkel en de molen kunnen ontwikkelen. Nu het einde van het jaar weer in zicht is, kan gemeld

Janny en Jelle Koning leveren twee nieuwe molenzeilen bij de Bergzicht in Gassel

worden dat we ruim over de 100.000 omwentelingen heen gaan. Molen-technisch is de molen in goede conditie.

Stefan en Bianca Willems

De Bergzicht te Gassel

Afgelopen maanden hebben we wat reparatiewerkzaamheden verricht aan de molen. Er waren enkele kettingen en kabels aan vervanging toe. De vangketting en de kruiketting (kabel) zijn vernieuwd.
Omdat de zeilen ook aan vervanging toe waren, hebben we afgelopen zomer twee nieuwe zeilen besteld. Deze zijn op maat gemaakt op het hekwerk van de binnenroe. Deze is vorig jaar vernieuwd. Enkele weken geleden zijn de zeilen opgehangen.
Voor de Kerstperiode gaat de verlichte ster weer in het gevlucht.

Jos van der Heyden, Jan Kamphuis

De Reus te Gennep

Alles OK, geen bijzonderheden te melden.

De Gerardamolen te Heijen

Alles OK, geen bijzonderheden te melden.

De Lindense molen te Katwijk

In het laatste kwartaal van 2018 zijn we weinig op de molen geweest. We sluiten dit jaar af met een tellerstand die niet klopt, want de omwentelingenteller op de bovenas was in staking gegaan. Ik heb hem bij mij thuis inwendig schoongemaakt en de teller doet nu zijn werk weer. Het jaar 2019 is een jubileumjaar voor deze molen, de molen staat dan 150 jaar in Linden. Hoe oud de molen echt is, dat is onbekend.

Peter Simons

De Korenbloem te Mill

In de maand oktober hadden we een vliegenplaag in de kap, dat meldde ik ook al in de Molenvriend nummer 99. We zijn een jaar verder en ik meld nu opnieuw: “in de maand oktober hadden we een vliegenplaag in de kap”, maar nu twee keer erger dan een jaar geleden. Het zijn hele kleine vliegjes maar super vet. De traptreden van de trap naar de kapzolder zijn donker gekleurd alsof ze in de meubelolie zijn gezet, dat was het gevolg van het pletten van de vliegjes bij het heen en weer lopen. De vang liep gesmeerd maar dat was niet de bedoeling. We hebben veel scherp zand tussen de vangblokken moeten strooien voordat de vang weer wilde remmen. Nadat we de vliegen in de kap hadden opgeruimd hebben we de wit geschilderde onderkanten van de roosterluiken en de glazen ruitjes met water en zeep gereinigd van de vliegenaanslag. ’s Avonds is de molenromp en de onderkant van de kap verlicht door schijnwerpers en daar komen de vliegjes op af maar ook tientallen vleermuizen. De vleermuizen fladderen rond de kap om zich goed te doen aan de vele vliegjes. Zo zie je maar, er is altijd wel iets of iemand blij met een vliegenplaag.

Peter Simons

De Maasmolen te Nederasselt

De kast van de Maasmolen heeft een grondige schil-

Er zijn plannen voor een ecodorp bij de molen van Nederasselt

derbeurt ondergaan en staat er weer keurig netjes bij. In verband met de subsidies heeft de firma Coppes zijn planning veranderd om zo tijdens droge dagen dit schilderwerk te kunnen uitvoeren. Tevens zijn ze in de werkplaats druk aan het werk om in het voorjaar een geheel nieuwe trap te kunnen plaatsen. De molen is dan helemaal om door een ringetje te halen, dit is ook nodig om de plannen voor de verkoop van de Maasmolen te bevorderen. Ondertussen worden er allerlei opties besproken hoe de molen beter tot zijn recht zou komen, b.v. door hem op te nemen in een nog nader uit te werken plan voor een ECO-gemeenschap, het beoogde Ecodorp voor een Woongemeenschap "Buitengewoon Leven", Nederasselt. Recent is door de groep, die al enige tijd werkt aan dit plan, een VISIEDOCUMENT gepubliceerd. Dit document en andere informatie over deze plannen zijn te bekijken op de site www.ecodorpnedeasselt.nl. Er is ook een uitgebreid 'presentatieboekje' van dit projectplan, dat als pdf-bestand gedownload kan worden.
We zijn met de initiatiefnemers in gesprek gekomen en Peter Coppes is ook aangesloten. Eén optie is om de molen te verplaatsen en op een verhoging te plaatsen, voor betere windvang in de toekomst. Natuurlijk is het maar de vraag of de wijzigingen in de bestemmingsplannen worden goedgekeurd en of en de rijksdienst voor monumenten akkoord gaat met wijzigingen in de plaats van de molen. Wordt vervolgd in 2019.

Rob Snel

De Vooruitgang te Oeffelt

Op de Vooruitgang in Oeffelt zijn in opleiding: Aart Mul (Boxmeer), Piet Verbiesen (Groesbeek) en Pieter de Haan (Cuijk).
Door de droogteperiode waren de roedwiggen los gaan zitten. Daardoor ging een roede schuiven bij het draaien. Dit veroorzaakte dreunen door het hele gebouw bij langzaam draaien. De oorzaak was een speling in de keerklampen van 4 mm. De roedwiggen zijn door de molenmaker weer aangeslagen en vastgezet met de spitijzers.

Het hekwerk was vastgezet met ijzeren spijkers. Deze zijn na 30 jaar aan het doorroesten. Voor nood worden losse verbindingen nu vastgezet met boutjes. Aangezien personen van 100 kg in het hekwerk moeten klimmen is dit een onveilige situatie. De molenmaker heeft opdracht van de gemeente om het hekwerk opnieuw te vernagelen.

John Houben, Theo van Bergen, Sonja Middelink

De Korenbloem te Oploo

Bij onze molenstichting gaat het een en ander veranderen. Er komt een nieuwe bestuursopzet. Dat wil zeggen dat de bestuurders geen deel meer zullen uitmaken van de club molenaars en andere belanghebbenden. Hierover in de volgende Molenvriend meer.
De stand van de vlakkere voorzomen en de gevlinderde vorm hiervan dienen inmiddels ook als voorbeeld bij nieuwe restauraties. We hebben ervaren dat er met deze ophekking prima te malen is. Inmiddels is er toestemming van de gemeente Sint Anthonis om de kleurstelling van de molen te wijzigen. Dit inclusief de tekst op de molenkast en de ornamenten in de hoeken. Er moet nog een omgevingsvergunning verleend worden en dan kan de schilder aan de slag! De kleuren en het aanzien van de molen worden dan teruggebracht naar die van net na de oorlog: 1946.
Het naaiatelier van Sabine is actief met de zeilen van Ven-Zelderheide. Vrijdagavond 14 december is het kerstevenement "Plo Licht Op" rond de molen. Het pannenkoekenbakken is dit jaar in de watermolen omdat er nogal een personeelsgebrek is. De molen zal gedurende de periode van de feestdagen gewoon doordraaien, dus zonder lichtjes en andere frutsels.
Jan van Riet, Sabine Hillebrecht

De watermolen te Oploo

Wat hiervoor gezegd is bij de windmolen is natuurlijk ook van toepassing op onze watermolen.
Het uitbaggeren van de molenbeek is daadwerkelijk gestart! Met zwaar materieel is een enorme berg slib uit de beek gegraven. U ziet hier een foto van een van de eerste baggermomenten. Meevaller was, dat bij het onderzoek geen munitie is gevonden. Het slib kon worden afgezet op het aangelegen perceel, dus geen extra en dure transportkosten. Het profiel van de beek is nieuw vastgesteld. Met klei zijn de kanten afgezet die met gras ingezaaid worden. Het profiel is met GPS ingemeten en bij volgende onderhoudsbeurten krijgt de kraan haar instructies via de computer.

Uitbaggeren van de Molenbeek in Oploo

Zodra het baggerwerk helemaal opgeleverd is kan de molen weer draaien. Zaterdag 17 november was het beredruk in en rond de watermolen met het bierevenement Pruuve. Met live Franstalige muziek en zo'n 40 soorten speciaal bier laat de molen zien dat het méér is dan alleen een inrichting om graan te malen. Volgend jaar gaan we samen met de stichting Graancirkel en het instituut Bronlaak een cursus opzetten, waarbij de deelnemers onder andere wegwijs worden gemaakt in de historie en de techniek van brood.

Theo, Sabine, Jan

De Zeldenrust te Overasselt

De klusjeslijst van molen Zeldenrust wordt langzaam kleiner. Afgelopen weken zijn we bezig geweest met de veiligheid. Hiervoor hebben we op de steenzolder de ladder naar de penbalk verzet. We hoeven nu niet meer over een steigerplank te kruipen om de pen te kunnen smeren. Daar de ladder een groot deel van het trapgat "afschermde" waren we genoodzaakt om hier een hekwerk voor te maken.
Tevens is er, aan weerszijde van de trap op de staart, een extra leuning aangebracht. We vonden de ruimte tussen de bovenste leuning en de trap te groot. Vooral voor kinderen is deze extra leuning erg prettig om te gebruiken.

Graafwerkzaamheden bij de 'onuitputtelijke put' in de buurt van de Bovenste Plasmolen

Begin november hebben we gemalen. Het eindproduct was naar onze wens. Het instellen van de schuddebak laat te wensen over. Dit willen we beter bekijken en daarna denken hoe we dit goed kunnen oplossen.
In de voet zijn we tot de ontdekking gekomen dat een van de buitenste steekbanden niet meer op zijn plek staat. Vermoedelijk is deze van zijn plaats gekomen tijdens het kruien terwijl de zetel niet/slecht gesmeerd is. Dit klusje is op het lijstje van de molenmaker gekomen. Wij hopen dat de molenmaker dit jaar nog zijn lijstje met klussen voor de Zeldenrust afwerkt.
Het wachten is ook op langere grondpennen t.b.v. de bliksemafleiding. Doordat de grondwaterspiegel laag is, is onze bliksemafleiding niet goed geaard. De kabel tussen het gevlucht en de ringleiding hebben we inmiddels vernieuwd.

Tijdens de intocht van sinterklaas draaide de molen met volle zeilen, vlaggetjes en speciale sinterklaasvlaggen. De Sint en Pieten waren blij met deze ontvangst.

Stijn, Wilma, Nico

De Bovenste Plasmolen

Met enkele vrijwilligers is de bron boven aan de Maartensweg schoongemaakt en hersteld, het water stroomt weer door de pijp onder de Maartensweg door. Bij het opschonen van de bron van de 'onuitputtelijke put', zijn resten van een rond gemetselde put tevoorschijn gekomen.

Door een korte maar hevige omweerbui zijn enkele bomen die naast de bovenloop van de Bovenste Sprunkelbeek stonden omgevallen, met als gevolg lekkage aan deze beek. Deze lekkage is door Theo van den Bergh m.b.v. twee kruiwagens klei dichtgemaakt, hiervoor moest hij de uit de voorraad gehaalde harde en uitgedroogde klei met behulp van een hamer kort maken alvorens deze te kunnen verwerken.
Nog regelmatig hebben we last van lekkage aan de opgeleide beek, mede door het extreem droge weer scheurt de aangebrachte kleilaag in, en ontstaat spontaan een lekkage. Als proef hebben we dit seizoen de opgeleide beek constant hoog gehouden. Door dit te doen is het aantal doorbraken aanzienlijk gereduceerd. Echter deze methode vraagt om constant toezicht en bijsturing, omdat het risico op door doorbraken groter is, door de verhoogde druk op het systeem. We zijn nu in overleg met Natuurmonumenten en waterschap Peel en Maasvallei om een beter beheerssysteem op de verdeelbak te maken en de overloop te verbeteren door deze te bekleden met een bed van keien en beton.

Peter, Karel, Theo

Nieuwe kammen voor het spoorwiel van de Heimolen te Sint-Hubert

De Luctor et Emergo te Rijkevoort

Het is een rustige tijd geweest, dus niet veel te melden. We moesten de meeste tijd met vier volle zeilen draaien. Ten gevolge van de droogte de wiggen van het bovenwiel aangeslagen. We hoorden van diverse mulders dat die ook met dergelijke mankementen zaten.
Om het zwaar draaien van het gevlucht te verhelpen, het advies van Harrie Beijk opgevolgd en met reuzel en grafietvet gesmeerd. Het lijkt te werken!
Weer last gehad van de grasvliegjes. De spuitbus van verleden jaar deed nog goed werk, na een paar weken lag de hele kapzolder vol lijken en moesten we aan het vegen. Wat een dooie boel.

We krijgen van de dorpsraad wat geld om de molen van een opvallendere kerstverlichting te verzien. Daar zijn we nu druk mee bezig. Komende vrijdag 7 dec hebben we samen met de SPAR winkel, een avond-kerstmarkt waarbij ook een paar kraampjes in de invaart van de molen staan.
Tot slot is nog te vermelden dat de Monumentenwacht weer zijn periodieke inspectie heeft verricht.

Mari Goossens, Paul, Petro

De Heimolen te Sint Hubert

De Heimolen wacht nog steeds op de reparatie van de schade aan het gaande werk. We hebben daardoor maar beperkt kunnen draaien met ontkoppelde koning. Beijk heeft toegezegd om in december met de reparaties aan bovenwiel, spoorwiel en schijflopen te beginnen. Hopelijk is de molen in het nieuwe jaar weer helemaal in bedrijf

Walter Cornelissen

De Rust na Arbeid te Ven-Zelderheide

De “Rust na Arbeid” is aan de buitenkant volledig nieuw geschilderd. Ziet er weer helemaal ‘Klasse und frisch’ uit. Alles draait goed en Sabine heeft de zeilen bijna klaar. Op dit moment, begin december, straalt de kerstster (in het gevlucht) weer van boven zijn licht over Ven-Zelderheide. Helderder dan ooit!!!

Ludger Pauls

De Hamse molen te Wanroij

We zitten al lang te wachten op de schilder voor een verfbeurt. Ook moet eerst nog het rotte hout vervangen worden.
Na het openleggen van de voormolen om alles eens goed schoon te maken, is gebleken dat de stenen voorzien zijn van vele scheuren. We gaan nu voor een koppel nieuwe stenen.

De glasvezelkabel ligt klaar om binnen gelegd te worden. Verder zijn we met het aanleggen van lichtpunten in de hele molen.

Jan, Jos, Martijn

Weerspreuken

December veranderlijk en zacht, een hele winter zonder kracht.
December zacht en dikwijls regen, geeft weinig hoop de goede zegen.
Is december veranderlijk en zacht, geeft een winter waar men mee lacht.
December koel en nat, ledigt gans het korenvat.
Is december veranderlijk beste vrind, dan is heel de winter slechts een kind.
December vol mist, geeft goud in de kist.
Als de muggen in januari dansen, dan wordt de boer een bedelaar.
Geeft januari muggenzwerm, hoort men in de oogstmaand licht gekerm.
Een winterse mug, krijgt nog een dikke rug.
Als het in de Louwmaand mistig is, wordt de lentemaand heel fris.
Een hommel in januaar, brengt een goed wijnjaar.
Als de kat in januari in de zon zit, ligt ze in februari achter de kachel.
Als in januari de vorst niet komen wil, dan komt zij zeker in april.
Nevels in januari opgestaan, brengen een natte lente aan.

Voor wat het waard is!

Frans Rademakers
(herkomst van de spreuken is onbekend)

Molenbezoek in de regio

Ronde stenen bergmolen "Nooitgedacht" te Afferden
Openingstijden: vrijdagmiddag 13:00 tot 16:00 uur
Molenaar(s): Harrie Beijk; Harry Kaak, Appie Koenders
Telefoonnummer(s): resp. 0485-531910 en 0478-636629

Ronde stenen bergmolen "Martinus" te Beugen
Openingstijden: woensdag van 9:30 tot 12:30 uur
zaterdag 's ochtends of 's middags
Molenaar(s): Harm van Es, Pieter Aarts en Marko Sturm
Telefoonnummer(s): resp. 0485-578613 en 0485-573616

Ronde stenen bergmolen "Jan van Cuijk" te Cuijk
Openingstijden: zaterdag 9:30 tot 13:00 uur
Molenaar(s): Stefan Willems
Telefoonnummer(s): 06-53 78 19 49

Achtkante bergmolen "Bergzicht" te Gassel
Openingstijden: donderdag van 10:00 tot 15:00 uur
Molenaar(s): Jos van der Heyden en Jan Kamphuis
Telefoonnummer(s): resp. 06-19499455 en 06-30847331

Ronde stenen bergmolen "De Reus" te Gennep
Openingstijden: woensdagmiddag van 13:00 tot 16:00 uur
Molenaar(s): Harry Kaak, Jan Coopmans Jan Schim en Coby Weerts
Telefoonnummer(s): resp. 0485-516619; 0485-511760 en 0485-515017

Zeskante bergmolen "Mariamolen" te Haps
Openingstijden: alleen op afspraak
Molenaar(s): Don Werts; Robbert en Sytske Verkerk
Telefoonnummer(s): 0485-322460

Achtkante bergmolen "Gerarda" te Heijen
Openingstijden: zaterdagmiddag van 13:00 tot 16:00 uur
Molenaar(s): Harry Kaak en Frans Rademakers
Telefoonnummer(s): 0485-516619

Ronde stenen grondzeiler "Joannusmolen" te Heumen
Openingstijden: alleen op afspraak
Molenaar(s): Wim Thönissen
E-mail: info@joannusmolen.nl

Achtkante stellingmolen te Linden / Katwijk
Openingstijden: donderdagmiddag van 13:30 tot 17:00 uur (alleen even weken)
Molenaar(s): Peter Simons en Rob Snel
Telefoonnummer(s): resp. 0485-313673 en 024-3582526

Ronde stenen bergmolen "De Korenbloem" te Mill
Openingstijden: dinsdag- en zaterdagmiddag van 13:00 tot 17:00 uur en/of op afspraak
vrijdag van 19:00 tot 21:00 meelverkoop
Molenaar(s): Ramon Ligthart
Telefoonnummer(s): 06-54 938743

Standerdmolen "Maasmolen" te Nederasselt
Openingstijden: zaterdagmiddag van 12:00 tot 17:00 uur
Molenaar(s): Frans Heessen en Rob Snel
Telefoonnummer(s): resp. 024-6961217 en 024-3582526

Ronde stenen bergmolen "De Vooruitgang" te Oeffelt
Openingstijden: zaterdagmorgen van 9:00 tot 12:00 uur (of op afspraak)
Molenaar(s): John Houben; Sonja Middelink en Theo van Bergen
Telefoonnummer(s): 0485-320994

Standerdmolen "De Korenbloem" te Oploo
Watermolen te Oploo
Openingstijden: zaterdagmorgen van 09:00 tot 12:00 uur
Molenaar(s): Jan van Riet en Sabine Hillebrecht
Telefoonnummer(s): 0485-383551

Standermolen "Zeldenrust" te Overasselt
Openingstijden: zaterdagmiddag van 13:00 tot 16:00 uur
Molenaar(s): Stijn Arts
Telefoonnummer(s): 06-53839213

"De Bovenste Plasmolen" te Plasmolen
Openingstijden: iedere tweede zondag van de maand van 11:00 tot 16:00 uur (van mei tot en met oktober)
Molenaar(s): Karel Siebers en Peter Pouwels
Machinist: Theo van de Berg
Telefoonnummer(s): resp. 024-6963357 en 024-3974266

Ronde stenen stellingmolen "Luctor et Emergo" te Rijkevoort
Openingstijden: zaterdagmiddag van 13:00 tot 17:00 uur
Molenaar(s): Mari Goossens, Paul Verheijen en Petro Boon
Telefoonnummer(s): 0485-573815

Ronde stenen bergmolen "De Heimolen" te Sint-Hubert
Openingstijden: zaterdagmiddag van 13:00 tot 16:30 uur
Molenaar(s): Walter Cornelissen, Martijn v.d. Hulsbeek
Telefoonnummer(s): resp. 0485-478818, 06-411 560 32

Ronde stenen bergmolen "Rust na Arbeid" te Ven-Zelderheide
Openingstijden: zaterdagmiddag van 13:00 tot 17:00 uur
Molenaar(s): Ludger Pauls
Telefoonnummer(s): 0485-515789

Standerdmolen "De Hamse Molen" te Wanroij
Openingstijden: zaterdag van 10:00 tot 14:00 uur
Molenaar(s): Jan Selten, Jos Verberk en Martijn v.d. Hulsbeek
Telefoonnummer(s): resp. 0485-452587, 0485-578243 en 06-411 560 32

N.B. De openingstijden zijn slechts een indicatie. In sommige gevallen is/zijn de molenaar(s) niet of op een ander tijdstip aanwezig. Wilt u zeker zijn van een bezoek aan de molen, dan adviseren wij u telefonisch contact op te nemen met de desbetreffende molenaar(s).

www.boladviseurs.nl

bol

- Accountancy
- Fiscaal
- Juridisch
- Corporate Finance
- Internationaal
- HRM

BEIJK

molenmakers
boutrestaurateurs

Beijk Molenbouw BV
Rimpelt 15a, 5851 EK AFFERDEN
tel. 0485-531910, fax 0485-532305
www.beijk.biz

MOLENSTEENMAKERIJ

HANS TITULAER

voorheen
HEINRICH VAN HEES

Alle soorten molenstenen, scherpdienst, afstellen, maaltechnisch advies.
Onderhoud aan oliestenen en pelstenen.
Restauratie van stenen en maalstoelen.
Kweernen, wrijfstenen, demo-steentjes.
Kneus- en scherphamers.

www.molenstenen.nl

Werkplaats: Eendenpoelseweg 6a, 6581 AB Malden, Nederland
Tel.: 0031 (0)24 696 36 54 / 0031 (0)6 53 66 76 86
E-mail: molensteenmakerij@planet.nl

Powered by HAVENS Since 1845

Voor ieder dier het juiste voer!
www.havens.nl

Meer informatie?
Tel.: (0478) 638 238
info@havens.nl